

МОНГОЛ УЛСЫН
ЗАСГИЙН ГАЗАР

ЭДИЙН ЗАСАГ,
ХӨГЖЛИЙН ЯАМ

**ЭДИЙН ЗАСГИЙН ЭРХ ЧӨЛӨӨНИЙ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН
ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДАН СУДЛАХ
СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН**

2025 он

ЭДИЙН ЗАСГИЙН ЭРХ ЧӨЛӨӨНИЙ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДАН СУДЛАХ СУДАЛГАА

АГУУЛГА

ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ	3
НЭГ. АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙСЭН БАЙДАЛ.....	6
1.1. Асуудлыг тодорхойлж шийдвэрлэх гэж байгаа тухайн асуудлын мөн чанар, цар хүрээг тогтоох.....	15
1.2. Эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа нийгмийн бүлэг, иргэдийг тодорхойлох	16
1.3. Асуудлыг үүсгэж буй шалтгаан нөхцөл	17
ХОЁР. АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ	23
ГУРАВ. АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД, ТЭДГЭЭРИЙН ЭЕРЭГ, СӨРӨГ ТАЛЫГ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ.....	24
ДӨРӨВ. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРУУДЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ	28
ТАВ. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРУУДЫГ ХАРЬЦУУЛСАН ДҮГНЭЛТ	37
ЗУРГАА. ОЛОН УЛСЫН БОЛОН БУСАД УЛСЫН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТТАЙ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ	39
ДОЛОО. ЗӨВЛӨМЖ	41

ЭДИЙН ЗАСГИЙН ЭРХ ЧӨЛӨӨНИЙ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДАН СУДЛАХ СУДАЛГАА

ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-ын 3.2-т “эдийн засгийн аюулгүй байдал”-ын хүрээнд олон тулгуурт, оновчтой бүтэц бүхий, хөрөнгө оруулалтын тэнцвэртэй бодлого явуулах, эдийн засгийн өөрийгөө тэтгэх чадавхыг бүрдүүлж, эдийн засгийн бие даасан байдал, хэвийн үйл ажиллагааг хангах, үндэсний орлогыг бүрдүүлэх бодлого баримтлах”-аар заасан бөгөөд 3.2.2-т “хөрөнгө оруулалтын тэнцвэртэй бодлогын хүрээнд үндэсний хөрөнгө оруулагчдын эдийн засаг дахь хувь, оролцоог нэмэгдүүлэх, хамгаалах бодлого хэрэгжүүлж, бизнесээ өргөжүүлэх, олон улсын түвшинд өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлэх, улмаар улс орны эдийн засгийн аюулгүй байдал, хөгжил дэвшилд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэх боломжийг бүрдүүлэх”-ээр заасан.

Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын Урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “...эдийн засгийн хөгжлийн бодлогын суурийг бүрдүүлж, дотоод хэрэгцээгээ өөрсдөө хангадаг, экспорт эрчимжсэн, хөрөнгө оруулалт, хуримтлалын чадавхаа бүрдүүлсэн, олон тулгуурт эдийн засагтай улс болно.” гэсэн зорилгыг дэвшүүлж, “бизнес, хөрөнгө оруулалтын таатай орчныг бүрдүүлж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг хөгжүүлэх” замаар 2030 он гэхэд хүрэх зорилтыг тавьсан байдаг.

Мөн Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 3-т эдийн засгийн бодлогыг “Зах зээл дэх төрийн оролцоог бууруулж, бизнес, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулан, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг бэхжүүлж, олон тулгуурт, хүртээмжтэй, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бэхжүүлнэ.” гэж тодорхойлсон. Мөн үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.2.2.1-т “Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль болон бизнесийн үйл ажиллагааг зохицуулж байгаа хуулиудыг шинэчилж, хөрөнгө оруулагчдын эрх ашгийг хамгаалах, бизнес эрхлэгчийг дэмжих эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоно.” гэж, 3.2.2.3-т “Шинэ аж ахуйн нэгжүүдийн зах зээлд нэвтрэхэд тулгардаг саад хorigийг арилгаж, гарааны компаниудын бизнесийг дэмжих экосистемийг бүрдүүлэх, зах зээлийн чөлөөт өрсөлдөөнийг дэмжих, монополын эсрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.” гэж, 3.2.2.4-т “Төрийн байгууллагуудаас зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагааг бүрэн цахимжуулж, зөвшөөрлийн нэгдсэн платформыг эхлүүлнэ.” гэж тус тус заасан.

Монгол улсын эдийн засагт 1994 оноос хойш уул уурхайн салбарын эзлэх хувь тэлж, уул уурхайн бус салбар, тэр дундаа хөдөө аж ахуйн салбарын эзлэх хувь агшжээ. Тухайлбал, уул уурхайн салбарын нийт ДНБ-д эзлэх жин өнгөрсөн 30 жилд 10 хувиас (1994) 27 хувь болж (2024) өссөн бол хөдөө аж ахуйн салбарын жин 27 хувиас 7 хувь болж буурчээ. Барилга, бүтээгдэхүүний цэвэр татвараас бусад

үйлчилгээний салбарын ДНБ-д эзлэх хувь 1994 онд 35 хувийг эзэлдэг байсан бол 2024 онд 44 хувь болж өссөн байна.

Эдийн засгийн өсөлт 2025 оны эхний хагас жилд 5.6 хувьд хүрч, төсөөллийн орчимд байна. Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл эдийн засгийн өсөлтийг голлон дэмжсэн хэвээр байгаа ба уул уурхай, барилга, боловсруулах салбаруудын үйл ажиллагааны идэвхжил нэмэгдсэнээр эдийн засгийн нийт өсөлтөд үзүүлэх эерэг нөлөө нэмэгдлээ. Харин тээвэр болон худалдааны салбар агшилт хадгалагдлаа. Эрэлт талаас хөрөнгө оруулалт, өрхийн хэрэглээ эдийн засгийн өсөлтийг дэмжсэн бол барааны экспорт, төрийн хэрэглээ буурсан нь өсөлтийг саарууллаа. Ажиллах хүчний оролцооны түвшин 62 хувьд хүрч, нэрлэсэн орлого өссөн нь нийт өрхийн хэрэглээг дэмжсэн ч үнийн өсөлтийн нөлөөгөөр өрхийн бодит орлогын өсөлт 5.8 хувьд хүрч саарсан байна.

Түүнчлэн “Алсын хараа-2050”, “Шинэ сэргэлтийн бодлого”, “Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” зэрэг урт, дунд хугацааны хөгжлийн бодлогод нийцүүлэн “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т 149 хөгжлийн төслүүдийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн. Тус төслүүд нь бүрэн хэрэгжсэнээр макро эдийн засгийн төрөлжүүлэх, төлбөрийн тэнцэлд эерэг нөлөөлөл үзүүлэх, ажлын байр нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой хэдий ч 22 төслийн нийт төсөвт өртөг 3.8 их наяд төгрөгийн санхүүжилтийн эх үүсвэр шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Цаашлаад олон улсын эдийн засгийн нөхцөл байдал эрсдэлтэй, тодорхойгүй байдал давамгайлж байгаа нь манай улсын эдийн засагт ихээхэн сөрөг нөлөөлөл учруулж байна. Тухайлбал, АНУ болон БНХАУ-ын худалдааны маргаанаас шалтгаалж БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт удааширсан, Орос, Украины дайны нөхцөл нь манай улсын гадаад худалдаа, дамжин өнгөрөх тээвэрлэлтийг хязгаарлаж, бараа бүтээгдэхүүний тээврийн зардлыг өсгөсөн, түүнчлэн Израил–Ираны мөргөлдөөн нь газрын тосны үнэ, инфляцад шууд нөлөөлж байна.

Дэлхийн өв уламжлалын сангаас “Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индекс”-ийг засаглалын үр ашиг, Засгийн газрын оролцоо, зохицуулалтын үр ашигтай байдал, нээлттэй зах зээл гэсэн 4 бүлгийн хүрээнд 12 шалгуур үзүүлэлтээр тооцдог бөгөөд Монгол Улс 2024 онд нийт дүнгээрээ 176 улсаас 60.6 оноотойгоор 74 дугаар байранд эрэмбэлэгдсэн байна. Шалгуур үзүүлэлтүүдийн оноо ангиллаар өмчийн эрх 92/176 муу, төрийн зарчимт байдал 117/176 муу, бизнесийн эрх чөлөө 79/176 дунд, хөрөнгө оруулагчдад ээлтэй байдал 119/176 бага гэж үнэлэгдсэн байна. Эндээс харахад хувь хүмүүсийн өмч эзэмших эрх чөлөөг хангах, төрийн албаны авлига авах эрсдэлийг бууруулах, бизнесийн үр ашигтай үйл ажиллагааны хязгаарлалтыг бууруулах, хөрөнгө оруулалтын эрсдэлийг бууруулах шаардлагатай байгааг харуулж байна.

Монгол Улсын бизнес, хөрөнгө оруулалтын орчинтой холбоотой Дэлхийн банкны Doing Business-2020, МҮХАҮТ-ын Монголын бизнесийн орчны үнэлгээ-2023, Economist Intelligence Unit, Дэлхийн эдийн засгийн форумын Өрсөлдөх чадварын

индекс тайлангуудад дүн шинжилгээ хийхэд бизнес, худалдаа, хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагаа нь эдийн засгийн бүх салбар, үйл ажиллагааг хамарсан өргөн хүрээний асуудал тул хөгжлийн бодлого, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг улс, салбар, салбар хооронд болон бүс, орон нутгийн түвшинд уялдуулж, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиглэлээр төрийн байгууллагын уялдаа холбоог хангасан нэгдсэн зохицуулалт хийх шаардлагатай байна.

Монгол Улсын хөгжлийн бодлогын баримт бичигт туссан зорилт арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, эдийн засагт нөлөөлж буй гадаад, дотоод хүчин зүйлсийг шийдвэрлэхийн тулд эдийн засгийг төрөлжүүлэх, бизнес, хөрөнгө оруулалтыг дэмжсэн таатай орчныг бүрдүүлэх чухал болоод байна. Энэ хүрээнд аж ахуйн нэгжүүдийн зах зээлд нэвтрэхэд тулгардаг саад хоригийг арилгах, гарааны компаниудын бизнесийг дэмжих, экосистемийг бүрдүүлэх, зах зээлийн чөлөөт өрсөлдөөнийг дэмжихэд чиглэсэн эрх зүйн орчныг сайжруулах чиглэлээр бодлого, зохицуулалтын арга хэмжээг яаралтай авч хэрэгжүүлэх нь зүйтэй байна.

Иймд хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийг үйл ажиллагаа явуулах нь төрөөс эдийн засгийн баталгааг нь хангах, эрх ашгийг хамгаалах, төрийн оролцоог бууруулах, зөвшөөрөл, хязгаарлалтыг бууруулах нь чухал ач холбогдолтой тул Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай анхдагч хуулийн төслийг боловсруулж, батлах хэрэгцээ шаардлага бий эсэхийг судлах шаардлагатай байна.

Судалгааны аргачлал

Тус судалгааг гүйцэтгэхдээ Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлал”-ын дагуу дараах үе шаттайгаар гүйцэтгэв:

1. Асуудалд дүн шинжилгээ хийх;
2. Асуудлыг шийдвэрлэх зорилгыг томъёолох;
3. Тухайн асуудлуудыг зохицуулах хувилбаруудыг тогтоож тэдгээрийн эерэг болон сөрөг талыг харьцуулан судлах;
4. Зохицуулалтын хувилбаруудын үр нөлөөг тандан судлах;
5. Зохицуулалтын хувилбаруудыг харьцуулж дүгнэлт хийх;
6. Зохицуулалтын талаарх олон улсын болон бусад улсын эрх зүйн зохицуулалтын харьцуулсан судалгааг хийх;
7. Зөвлөмж боловсруулах.

УРЬДЧИЛАН ТАНДАН СУДЛАХ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН

Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай анхдагч хуулийн төсөл боловсруулах хэрэгцээ, шаардлагыг Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлалын¹ 2.1-т заасан үе шатны дагуу хийж гүйцэтгэлээ.

НЭГ. АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙСЭН БАЙДАЛ

1. Хөрөнгө оруулалт, бизнесийн орчин

Монгол Улс 1992 онд ардчилсан тогтолцоонд шилжиж Үндсэн хуулиа шинэчлэн баталсантай холбоотойгоор эрх зүйт төрийн үндсийг хуульчилж, төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт хийж, шүүхийн бие даасан байдлыг хуульчлахын сацуу, хувийн өмчийг хүлээн зөвшөөрч, өмчлөгчийн эрх ашгийг хамгаалан, дэлхийн эдийн засгийн түгээмэл чиг хандлагад нийцүүлж эдийн засгаа удирдах, чөлөөт зах зээлийн зарчмыг нэвтрүүлсэн.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн чиг хандлагад нийцүүлж анхны хөрөнгө оруулалтын хуулийг 1993 онд Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тухай нэртэйгээр баталснаар Монгол Улс гадаад зах зээлд нээлттэй бодлогыг баримталж, улмаар гадаадын хөрөнгө оруулалтын хэмжээ тогтмол өсөлттэй явж, эдийн засагт эерэг нөлөөлөл үзүүлсэн юм.

Хөрөнгө оруулалтын хэмжээ уул уурхайгаас хамааралтай огцом өсөж байсан боловч 2012 оны олон улсын зах зээл дээрх гол түүхий эд бараа бүтээгдэхүүний үнэ уналт зэрэг нь гадаад шууд хөрөнгө оруулалтын урсгал огцом буурахад нөлөөлсөн. Үүнтэй зэрэгцэн 2012 онд Стратегийн ач холбогдол бүхий салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгжид гадаадын хөрөнгө оруулалтыг зохицуулах тухай хуулийг баталсан. Уг асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг хадгалах, татварын болон татварын бус дэмжлэгийг хөрөнгө оруулагч нарт үзүүлэх, дотоод хөрөнгө оруулагчдыг дэмжих зорилгоор 2013 онд Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийг баталсан.

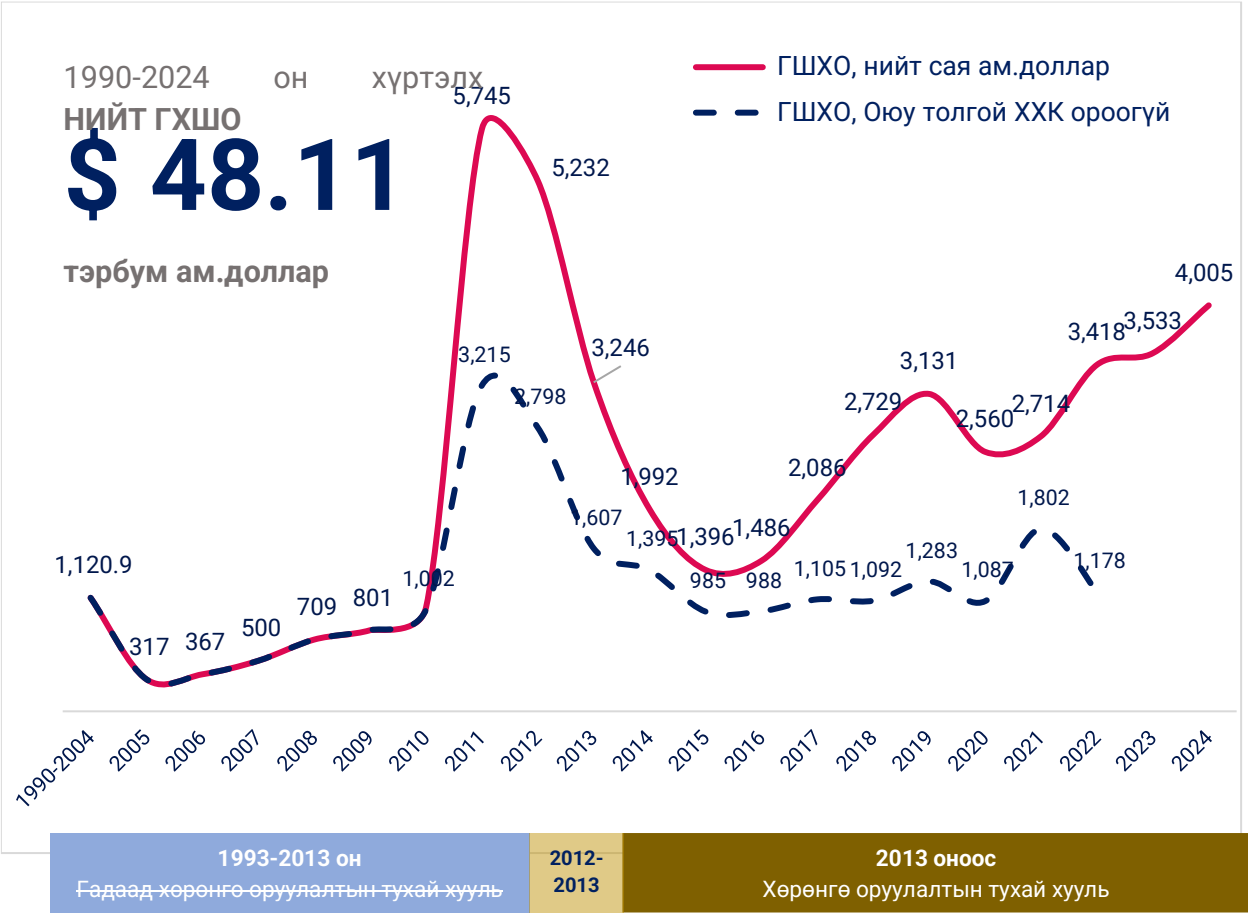
Монгол Улсын гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт 2000-2010 онд уул уурхай салбарын өсөлтийг дагаад жилд дунджаар 20-25 хувийн тогтмол өсөлттэй явж ирсэн боловч 2011 оноос хойш хийгдсэн ГШХО-ын хэмжээ дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал, уул уурхайн түүхий эдийн эрэлт, үнэ ханшны хэлбэлзлээс шалтгаалан өсөж, буурсан үзүүлэлттэй явж ирсэн байна.

Мөн ГШХО-ын 56 хувийг хоёр улс (Нидерланд, БНХАУ) бүрдүүлж байгаа нь Монгол Улсыг эдгээр улсуудын эдийн засгийн төлөв байдлаас хэт хамааралтай болгож, салбарын үүднээс авч үзвэл ГШХО нь уул уурхайн салбарт хэт төвлөрлийг бий болгосон байна. Мөн 2012 оноос хойш хийгдсэн ГШХО-ын 74 хувь уул уурхай

¹ Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоол. Нэгдүгээр хавсралт.

буюу байгалийн нөөц баялаг эрэлхийлсэн хөрөнгө оруулалт бүрдүүлж байгаа байгаа бол зах зээл эрэлхийлсэн хөрөнгө оруулалт 10 орчим хувийг эзэлсэн байна.

График 1. ГШХО-ын орох урсгал

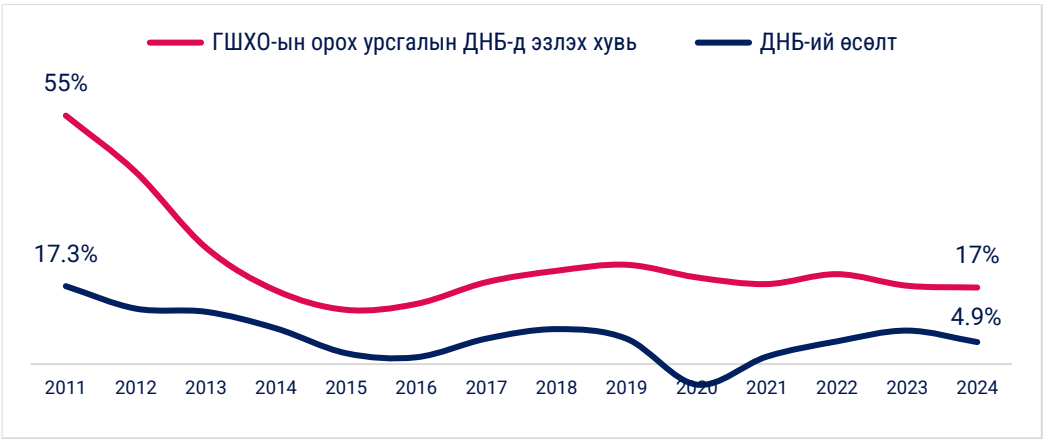

Стратегийн ач холбогдол бүхий салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгжид гадаадын хөрөнгө оруулалтыг зохицуулах тухай хууль

Эх сурвалж: Монголбанк

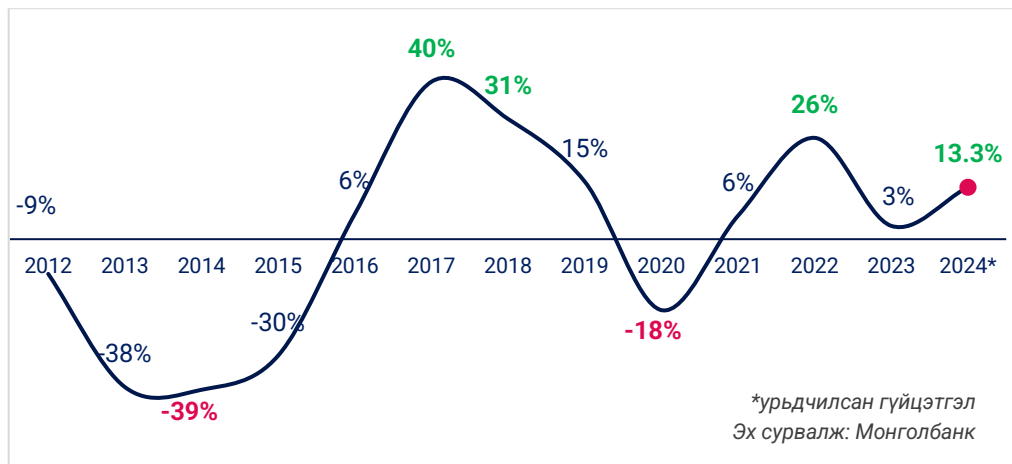
Мөн томоохон хөрөнгө оруулалтын төслийг дагаж дотоодын эдийн засаг идэвхжиж, бизнес орчинд эергээр нөлөөлдөг. ГШХО-ын өсөлт нь ДНБ-тэй шууд хамааралтай байдаг. /График 2/

График 2. ГШХО ба ДНБ-ий хамаарал

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо, ЭЗХЯ

График 3. ГШХО-ын орох урсгалын өсөлт

Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн 2013 оны шинэчлэлээс хойш даруй 10 гаруй жил болж байгаа хуулиар хөрөнгө оруулалт татах, хамгаалах зорилгодоо хүрсэн эсэх, хуулийн хэрэгжилтийн бүрэн хангагдахгүй байгаа нь хөрөнгө оруулалтын орчны талаар хийгдсэн судалгаануудын үр дүнгүүд харуулж байна.

ГШХО нэмэгдсэнээр эдийн засгийг төрөлжүүлж, үйлдвэрлэлийг дэмжих, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх, гадаад худалдааг өргөжүүлэх, дэвшилтэд техник технологи, нөү-хау нэвтэрснээр бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний чанар сайжирч, инновацыг дэмжих замаар Монгол Улсын өрсөлдөх чадвар дээшилнэ.

Нөгөө талаас бизнес эрхлэгчид үйл ажиллагаа явуулж эрхлэхэд улсын бүртгүүлэхэд бүрдүүлэх материал их, лавлагаа, тодорхойлолт авахад хүндрэлтэй, бүртгэл хийх хугацааг хэтрүүлэхээс эхлээд тусгай зөвшөөрөл авахад хуульд зааснаас гадна нэмэлт материал шаардах, хэрэв уул уурхайн салбарт үйл ажиллагааг явуулсан тохиолдолд ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой орон нутгийн захиргааны байгууллагуудын дүгнэлт, санал авах зэрэг олон хүндрэлтэй асуудлыг үүсгэдэг байна.

Цаашлаад үйл ажиллагааг явуулах үед хяналт шалгалтыг давхардуулан хийгдэг, удирдамжид заагаагүй асуудлаар хяналт хийх, дотоод үйл ажиллагаанд хөндлөнгөөс оролцох, хөрөнгө битүүмжлэх, үйл ажиллагаа зогсоосноор хохирол, алдагдал учрах зэрэг хүндрэл учирдаг байна.

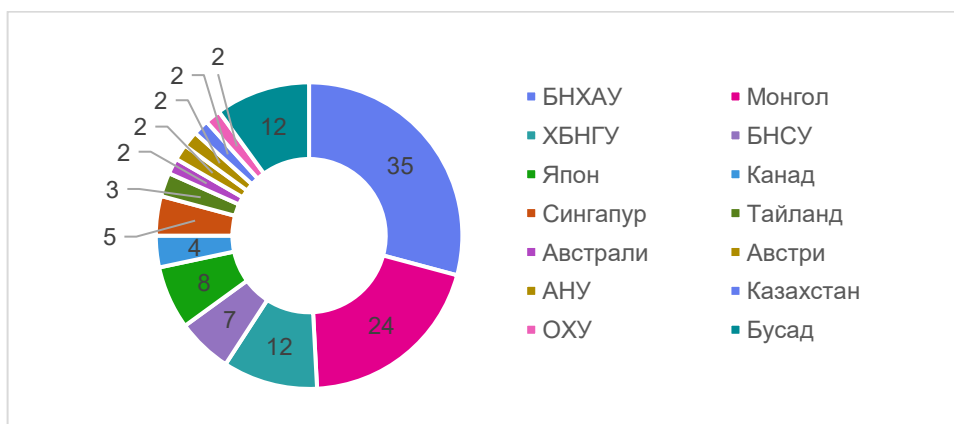
ЭЗХЯ-аас хөрөнгө оруулагчийн хөрөнгө оруулагчийн хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах чиглэлээр гадаадын болон дотоодын хөрөнгө оруулагчийн 120 гомдлыг хүлээн авч, гомдолд холбогдох асуудлыг шийдвэрлүүлэхээр Засгийн газрын хуралдаанд танилцуулж, 2022 оны 413 дугаар, 2023 оны 160 болон 413 дугаар тогтоолын хэрэгжилтийг хангуулж чиглэлээр ажилласан. Түүнчлэн бусад гомдлыг шийдвэрлэх хүрээнд тухайн асуудлыг хариуцсан төрийн болон орон нутгийн байгууллага, албан тушаалтанд гомдол шийдвэрлэж ажиллахыг даалгах,

эрх бүхий байгууллагад тухай бүр уламжилж ажилласан боловч гомдлын шийдвэрлэлт 26 хувьтай байгаа нь Засгийн газраас хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиглэлээр авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээний хэрэгжилт даан, хангалтгүй байна.

Үүний үндсэн шалтгаан нь хөрөнгө оруулагч, аж ахуйн нэгжүүд хүсэлтээ шийдвэрлүүлэхээр төрийн байгууллага, албан тушаалтанд хандах, гомдол гаргасан тохиолдолд тухайн гомдлыг хянан шийдвэрлэх, процессын ажиллагаа удаашралтай байгаа нийтлэг асуудлууд тулгамдаж байна. Тухайлбал, хөрөнгө оруулагчийн гомдлыг шийдвэрлэхтэй холбоотой мөрдөн шалгах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн процесс удаашралтай, хэрэг, маргааныг эцэслэн шийдвэрлээгүй талаар гомдол гарсан байна. Эдгээр асуудлууд нь нэг талаас төрийн байгууллага, албан тушаалтны хүнд суртал гаргах, авлигын асуудлыг дагуулж байгаа бол нөгөө талаас тухайн байгууллагын ажлын ачаалал, нөөц боломж хязгаарлагдмал байдлаас шалтгаалж үүсэж байна.

Гомдолд хамаарах аж ахуйн нэгжүүдийн 35 хувь нь БНХАУ, 24 хувь Монгол, улсын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж байгаа нь хөрөнгө оруулалт, бизнесийн орчинд гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтын хэлбэрийг ялгалтгүй бүх төрлийн эдийн засгийн үйл ажиллагаанд хүндрэл, бэрхшээл учирч байгаа нь харагдаж байна.

График 4. Хөрөнгө оруулагчийн гомдол, улсаар

Монгол Улс чөлөөт зах зээлийн тогтолцоонд шилжсэнээр бизнес эрхлэгчдийн тоо, үйл ажиллагааны төрөл, хэлбэр өргөжиж, Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуулийг 2001 онд баталж, төрөөс нийтийн ашиг сонирхол, хүний эрүүл мэнд, хүрээлэн байгаа орчин, улс орны аюулгүй байдалд хохирол учруулж болзошгүй зарим үйл ажиллагааг эрхлэхэд тусгай зөвшөөрөл олгох, түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгохтой холбоотой харилцааг зохицуулахад чиглэгдсэн байв.

Хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш тусгай зөвшөөрөл олгохтой холбогдсон харилцаа нь салбарын шинжтэй 100 гаруй хуулиар зохицуулагдахаас гадна эрх бүхий байгууллагаас тусгай зөвшөөрлийг олгох журам батлан гаргахдаа зөвшөөрлийн төрлийг нэмэгдүүлэх, тусгай зөвшөөрөл олгохтой холбоотойгоор нэмэлт нөхцөл, шаардлага тавих зэргээр бизнес эрхлэгчдэд дарамт учруулах, хүнд

суртал, авлига үүсэх шалтгаануудыг нэмэгдүүлэх нөхцөлийг бий болгосон. Иймд Улсын Их Хурлаас 2022 онд Зөвшөөрлийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/-ийг баталж, Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд заасан 1000 гаруй төрлийн тусгай зөвшөөрлийн тоог 14 чиглэлийн салбарт 251 “тусгай зөвшөөрөл”, 130 “энгийн зөвшөөрөл”, нийт 381 төрлийн зөвшөөрөл болгон бууруулж хуульчилсан.

Зөвшөөрлийн тухай хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойших хугацаанд нийт 16 зөвшөөрлөөр буюу боловсролын салбарт 4, байгаль орчны салбарт 3, банк, санхүүгийн салбарт 2, хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарт 2, батлан хамгаалах салбарт 2, хууль зүйн салбарт 1, аймаг, нийслэлийн засаг даргаас олгох 2 зөвшөөрөл тус тус нэмэгдсэн байна.

Харин Зөвшөөрлийн тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийсэн үнэлгээний тайланд дурдсанаар Зөвшөөрлийн тухай хуулиар салбар бүрийн зөвшөөрөл олголтын процессыг нарийвчлан зохицуулах боломжгүй бөгөөд салбарын хуулиар энэ төрлийн харилцааг хуульчилж өгөөгүй тохиолдолд эрх бүхий этгээдийн баталсан захиргааны хэм хэмжээний актаар зөвшөөрөл олгох, сунгах, түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгохтой холбоотой харилцааг зохицуулж байгаа нь тус хуулийн 1.5 дугаар зүйлийн 17 дахь хэсэгт заасан “Зөвшөөрөл олгох, сунгах, түдгэлзүүлэх, сэргээх, хүчингүй болгохтой холбогдсон захиргааны хэм хэмжээ тогтоосон акт гаргахыг хориглоно” гэж заасантай зөрчилдөж байна.

Уг тайланд зөвшөөрөл олгох, сунгах, түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгохтой холбоотой харилцаа хуульчлагдсан болон захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар зохицуулж байгаа байдлыг судалж үзэхэд, нийт 251 тусгай зөвшөөрлөөс 89 тусгай зөвшөөрөлд хамаарах харилцаа нь эрх бүхий байгууллагаас батлагдсан захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар, 33 зөвшөөрөлд хамаарах харилцаа нь хууль болон захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар давхардсан байдлаар зохицуулагдаж байгааг дурджээ. Өөрөөр хэлбэл нийт 251 төрлийн тусгай зөвшөөрлийн 122 зөвшөөрөлд хамаарах харилцааг захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар зохицуулж байна гэсэн судалгааны дүн гарсны дагуу Зөвшөөрлийн зөвлөлөөс Зөвшөөрлийн тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангах, тус хуулийн зохицуулалтад салбарын хууль тогтоомж, журмуудыг нийцүүлэх чиглэлээр холбогдох дүгнэлт, зөвлөмжийг зөвшөөрөл олгох эрх бүхий байгууллагуудад хүргүүлсний дагуу эрх бүхий байгууллагуудаас нийт 60 гаруй захиргааны хэм хэмжээний актыг хүчингүй болгох, зарим зохицуулалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах ажлыг хэрэгжүүлсэн.

Хууль тогтоомжид зөвшөөрөл гэж нэрлэгдээгүй боловч бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд шаарддаг, төрийн байгууллагаас олгодог баримт бичгүүдийг Төрийн хэмнэлт, бүтээмжийн зөвлөлөөс судалж үзэхэд Монгол Улсын хуулиудад бүртгэл 264, дүгнэлт 232, гэрчилгээ 132, магадлан итгэмжлэл 30, сертификат 9 байна гэсэн үр дүн гарсан байна.

Дээр дурдсан хүндрэлтэй, тулгамдсан асуудлуудаас харахад бизнес эрхлэгчид, хөрөнгө оруулагчдын төрийн захиргааны байгууллагуудаас аж ахуйн нэгжтэй харилцахад хүнд суртал чирэгдэлгүй уян хатан үйлчлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх, хөрөнгө оруулалт хийх, бизнесийн үйл ажиллагааг чөлөөтэй эрхлэх, хэрэгжүүлэх нэгдсэн зохицуулалт шаардлагатай байгааг харуулж байна.

2. Эдийн засгийн нөхцөл байдал

Монгол улсын эдийн засагт 1994 оноос хойш уул уурхайн салбарын эзлэх хувь тэлж, уул уурхайн бус салбар, тэр дундаа хөдөө аж ахуйн салбарын эзлэх хувь агшжээ. Тухайлбал, уул уурхайн салбарын нийт ДНБ-д эзлэх жин өнгөрсөн 30 жилд 10 хувиас (1994) 27 хувь болж (2024) өссөн бол хөдөө аж ахуйн салбарын жин 27 хувиас 7 хувь болж буурчээ. Барилга, бүтээгдэхүүний цэвэр татвараас бусад үйлчилгээний салбарын ДНБ-д эзлэх хувь 1994 онд 35 хувийг эзэлдэг байсан бол 2024 онд 44 хувь болж өссөн байна.

Хэдийгээр уул уурхай болон хөдөө аж ахуйн салбарууд нь ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээгээр томоохонд орох боловч дэлхийн зах зээл дээрх түүхий эдийн үнэ, байгалийн гамшиг, урьдчилан таамаглах боломжгүй хүчин зүйлсээс өндөр хамааралтай тул, савлагаа өндөр. Үүнээс үүдэн манай улсын эдийн засгийн өсөлт өндөр савлагаатай байгаа тул илүү тогтвортой үйлдвэрлэл бүхий боловсруулах салбарт анхаарах нь зүйтэй байна.

Эдийн засгийн өсөлт 2025 оны эхний хагас жилд 5.6 хувьд хүрч, төсөөллийн орчимд байна. Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл эдийн засгийн өсөлтийг голлон дэмжсэн хэвээр байгаа ба уул уурхай, барилга, боловсруулах салбаруудын үйл ажиллагааны идэвхжил нэмэгдсэнээр эдийн засгийн нийт өсөлтөд үзүүлэх эерэг нөлөө нэмэгдлээ. Харин тээвэр болон худалдааны салбар агшилт хадгалагдлаа. Эрэлт талаас хөрөнгө оруулалт, өрхийн хэрэглээ эдийн засгийн өсөлтийг дэмжсэн бол барааны экспорт, төрийн хэрэглээ буурсан нь өсөлтийг саарууллаа. Ажиллах хүчний оролцооны түвшин 62 хувьд хүрч, нэрлэсэн орлого өссөн нь нийт өрхийн хэрэглээг дэмжсэн ч үнийн өсөлтийн нөлөөгөөр өрхийн бодит орлогын өсөлт 5.8 хувьд хүрч саарсан байна.

Инфляц 2025 оны 2 дугаар улиралд 8.2 хувьд хүрч, төв банкны зорилтоос өндөр түвшинд хадгалагдлаа. Эдийн засгийн дотоод идэвхжил суларч, эрэлтийн инфляцын дарамт буурахын зэрэгцээ нийлүүлэлтийн шалтгаантай үнийн өсөлт саарсан байна. Төв банкнаас мөнгөний бодлогын хүүг 12 хувьд хэвээр хадгалсан байна. Арилжааны банкнуудын зээлийн өсөлт мөнгөний нийлүүлэлтийн өсөлтөд голлох нөлөө үзүүлсээр байна. Банкны салбарын чанаргүй зээлийн хэмжээ өссөн ч ашигт ажиллагаа тогтвортой хэвээр байлаа.

Монгол Улс 2025 оны эхний хагас жилийн байдлаар дэлхийн 145 улстай худалдаа хийж, худалдааны тэнцэл 1 тэрбум ам.долларын ашигтай гарсан хэдий ч нийт бараа эргэлт 12.1 тэрбум ам.доллар болж, өмнөх оны мөн үеэс 8.7 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна. Монгол Улсын экспорт 2025 оны эхний хагас жилийн

байдлаар 6.6 тэрбум ам.долларт хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 16.5 хувиар буурсан байна. Энэ бууралтад нүүрсний экспортын биет хэмжээ болон олон улсын зах зээл дээрх нүүрсний үнийн уналт голлон нөлөөлсөн.

2024 онд эдийн засгийн идэвхжил өндөр байж, өрхийн орлого, зээл олголт нэмэгдсэнээр иргэд, аж ахуй нэгжийн худалдан авах чадвар сайжирч импортын бараа, бүтээгдэхүүний урсгал өндөр байсан хэдий ч 2025 оны эхний хагас жилийн байдлаар импорт өмнөх оны мөн үеэс 150 сая ам.доллар буюу 2.8 хувиар өсөж, өсөлтийн хурд саарсан байна.

Гадаад талаас Дэлхийн эдийн засгийн идэвхжил саарч, худалдаа, хөрөнгө оруулалтын урсгал хумигдаж байгаа энэ үед дэлхийн улс төр, эдийн засгийн өрнөлд тодорхой бус байдал эрчимтэй нэмэгдэж байна.

Дэлхийн тодорхой бус байдлын индексийн үзүүлэлтээр дэлхийн тодорхой бус байдал өнөөдөр цар тахлын дараах хамгийн өндөр түвшинд хүрсэн байна. Тодорхой бус байдал нэмэгдэхэд нэгд, АНУ-ын шинэ ерөнхийлөгчийн гаргаж байгаа шийдвэрүүд, хоёрт, БНХАУ-ын эдийн засгийн нөхцөл байдал, гуравт, Украинд болж буй дайн болон дөрөвт, Ойрх дорнодын нөхцөл байдал зэрэг геополитикийн хүчин зүйлс голлон нөлөөлж байна.

Худалдааны дайны цар хүрээ улам бүр өргөжиж байгаа нь тодорхой бус байдлыг нэмэгдүүлж, дэлхийн эдийн засгийн идэвхжилийг хязгаарлах, инфляцыг өдөөх, бодлогын хүү удаан хугацаанд өндөр түвшинд хадгалагдах эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна. Улмаар энэ нь манай улсын экспортын орлого буурах, инфляц өсөх, гадаад санхүүжилтийн өртөг, зардал нэмэгдэхэд нөлөөлж болзошгүй байна. Иймд урт хугацаанд эдийн засгийг төрөлжүүлэх нь макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хадгалахад чиглэсэн эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх зайлшгүй шаардлагатай байна.

Түүнчлэн мэдээллийн технологийн хурдацтай дэвшил, цахим шилжилтийн нөлөөгөөр дэлхийн эдийн засгийг өөрчилж, дижитал эдийн засгийг бий болгож, хиймэл оюун, их өгөгдөлд суурилсан контент, худалдааны нэгдсэн платформууд, өргөжиж, уламжлалт худалгааг өөрчилж байна. Монгол Улсын хувьд ЖДҮ, гарааны бизнесийг дэмжих замаар гадаад худалдааг нэмэгдүүлэх, өргөжүүлэх боломжтой.

ЖДҮ нь Монгол Улсад бүртгэлтэй нийт аж ахуйн нэгжийн 77 хувь, нийт ажил эрхлэлтийн 72 хувийг эзэлж байгаа хэдий ч нийт экспортын дөнгөж 2.3 хувийг эзэлж байгаа нь дэлхийн зах зээлд интеграци хязгаарлагдмал байгааг харуулж байна. Монголын гарааны бизнесүүдийн хувьд финтек, хиймэл оюун ухаан, блокчэйн, боловсролын технологи, их өгөгдлийг анализ, цахим хядалдааны чиглэлээр ажиллах өндөр нөөц бололцоотой байдаг.

Гарааны бизнесүүдийн 75% нь орлого олж чаддаг бөгөөд орлого олж эхлэхэд дунджаар 1.8 жил, ашигтай ажиллахад 3.3 жил зарцуулдаг байна.² Гэсэн хэдий ч тэд авьяас чадвараа элсүүлэх, хөрөнгө босгох, үйлчлүүлэгчдийг олж авах, баг бүрдүүлэх, дэлхийн хэмжээнд өргөжин тэлэх зэрэгт хөрөнгө оруулалт, оруулалт бизнесийн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Гадаад, дотоод худалдаа эрхлэхтэй холбоотой төрийн зохицуулалтыг хялбарчилж, хөрөнгө оруулалт, бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлэх нь чухал ач холбогдолтой бизнес, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах хүрээнд хөрөнгө оруулалтын хууль эрх зүйн орчны шинэчлэлтийг хийж, хувийн хэвшил, хөрөнгө оруулагчдыг дэмжих багц хуулийн төслийг боловсруулан, хөрөнгө оруулалтыг хязгаарласан, хаасан зохицуулалтыг багасгаж, ялгамжтай байдлыг арилган, тэдгээрийн хууль ёсны эрх ашгийг хамгаалах нь зүйтэй байна.

3. Олон улсын бизнес орны үнэлгээ

Дэлхийн өв уламжлалын сангаас “Эдийн засгийн эрх чөлөөт байдлын индекс”-ийг засаглалын үр ашиг, Засгийн газрын оролцоо, зохицуулалтын үр ашигтай байдал, нээлттэй зах зээл гэсэн 4 бүлгийн хүрээнд 12 шалгуур үзүүлэлтээр тооцдог бөгөөд Монгол Улс 2024 онд нийт дүнгээрээ 176 улсаас 60.6 оноотойгоор 74 дугаар байранд эрэмбэлэгдсэн байна. Шалгуур үзүүлэлтүүдийн оноо ангиллаар өмчийн эрх 92/176 муу, төрийн зарчимт байдал 117/176 муу, бизнесийн эрх чөлөө 79/176 дунд, хөрөнгө оруулагчдад ээлтэй байдал 119/176 бага гэж үнэлэгдсэн байна. Эндээс харахад хувь хүмүүсийн өмч эзэмших эрх чөлөөг хангах, төрийн албаны авлига авах эрсдэлийг бууруулах, бизнесийн үр ашигтай үйл ажиллагааны хязгаарлалтыг бууруулах, хөрөнгө оруулалтын эрсдэлийг бууруулах шаардлагатай байгааг харуулж байна.

Бүлэг	Шалгуур үзүүлэлт/дэд хүчин зүйлс	Оноо	Онооны ангилал	Байр
Засаглалын үр ашиг	Өмчийн эрх	48.8	муу	92/176
	Шүүхийн үр ашиг	34.8	бага	71/176
	Төрийн зарчимт байдал	55.0	муу	117/176
Засгийн газрын хэмжээ	Татварын дарамт	84.0	бүрэн	59/176
	Засгийн газрын зарлага	62.0	дунд	113/176
	Төсвийн сахилга бат	64.3	дунд	83/176
Зохицуулалтын үр ашигтай байдал	Бизнесийн эрх чөлөө	68.0	дунд	79/176
	Хөдөлмөрлөх эрх чөлөө	67.5	дунд	24/176
	Мөнгөний эрх чөлөө	67.9	дунд	117/176
Нээлттэй зах зээл	Худалдааны эрх чөлөө	74.4	сайн	72/176

² Японы олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага (ЖАЙКА), Монголын гарааны бизнес эрхлэгчдийн экосистемийн судалгаа 2022

	Хөрөнгө оруулагчдад ээлтэй байдал	50	бага	119/176
	Санхүүгийн зах зээлийн нээлттэй байдал	50	бага	96/176

Мөн ЭЗХЯ-аас Монгол Улсын бизнес, хөрөнгө оруулалтын орчинтой холбоотой Дэлхийн банкны Doing Business-2020, МҮХАҮТ-ын Монголын бизнесийн орчны үнэлгээ-2023, Economist Intelligence Unit, Дэлхийн эдийн засгийн форумын Өрсөлдөх чадварын индекс тайлангуудад дурдсан үнэлгээнд дүн шинжилгээ хийж, хэрэгжүүлэх шаардлагатай нэгдсэн арга хэмжээнүүдийг тодорхойлсон байна.

1. Бизнес эхлүүлэх

- Хуулийн этгээд байгуулах шат дамжлагыг цөөрүүлж, процессыг цахимжуулах;
- Бүх төрлийн бизнесийн үйл ажиллагаанд БОНБУ хийлгэх үйлдвэр, үйлчилгээний төрлийг цөөлж, хүрээ, хязгаартыг тодорхой болгох, мэргэжлийн бус оролцогчдыг үнэлгээний үе шатнаас хасах (ИТХ, орон нутгийн удирдлагууд зэрэг);
- Эрчим хүчинд анх холбогдох шат дамжлагыг цөөрүүлж, зарцуулах хугацааг багасгах;
- Өмч бүртгүүлэхэд шаардагдаж буй үе шат, хугацааг багасгаж, зардлыг бууруулах;
- Тусгай зөвшөөрлийг олгох, сунгах, түдгэлзүүлэх, сэргээх, хүчингүй болгох шийдвэр гаргах үйл ажиллагааг цахим хэлбэрт шилжүүлэх, төрийн үйлчилгээний нэгдсэн системд холбох;

2. Зах зээлийн боломж

- Монголбанкны алдагдлыг бууруулах, инфляцыг төв банкны зорилтот түвшинд хадгалах, инфляцын зорилтот түвшнийг үе шаттай бууруулах,
- Зах зээл дэх төрийн оролцоог бууруулж, татварын хувь хэмжээг салбар харгалзан бууруулах, төрийн өмчит аж ахуйн нэгжийн хувьчлалыг эрчимжүүлэх
- Зах зээл, бизнесийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөхүйц арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийн өмнө үе шаттайгаар зогсоох стратеги (exit strategy)-ийг гаргасны үндсэн дээр баталдаг болох, хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарын үр ашиггүй татаас, дэмжлэгийн арга хэмжээнүүдийг зогсоох стратегийг тодорхойлох
- Үнэт цаасны зах зээл дэх төрийн оролцоог бууруулах

3. Гадаад худалдаа

- Бүрдүүлэх баримт бичигт хугацааг бууруулах
- Гадаад худалдаатай холбоотой төрийн үйлчилгээг цахим хэлбэрээр үзүүлэх

4. Хөрөнгө оруулалт

- Гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг эрх тэгш авч үзэх

- Хөрөнгө оруулалтын зохицуулалт, үр ашиг сул байдал, хүнд суртлыг бууруулах
- Тухайлсан салбарт хөрөнгө оруулах хязгаарлалт тогтоосныг арилгах
- Хөрөнгө дайчлан авах нөхцөл, хохирлыг барагдуулах харилцааг тодорхой зохицуулах
- Хөрөнгийн зах зээлийн хөгжлийг дэмжиж, олон улсын жишигт нийцсэн нарийн зохицуулалтыг бий болгох (оролцогчдын эрх ашгийг хамгаалсан, ил тод, хариуцлагатай, тогтвортой)

5. Маргаан шийдвэрлэлт

- Шүүхийн үйл ажиллагааны чанарыг сайжруулах
- Авлигын эрсдэлийг бүрдүүлж буй тогтолцооны гажуудлыг салбар бүрээр судлах

6. Төлбөрийн чадваргүйдэл

- Төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх хугацааг багасгах

7. Хөдөлмөр

- Хөдөлмөрийн зах зээлийн тэнцвэрийг хангах

Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа нийт 933 (Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн системд 2025.09.08-ны өдрийн байдлаар байршсан тоо) хуулиас аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх (бизнес, хөрөнгө оруулалт, худалдаа г.м)-тэй шууд болон шууд бус холбоотой харилцааг зохицуулсан ойролцоогоор 368 хууль үйлчилж байна.

Эдгээр хууль нь тухайн салбарын харилцааг нарийвчлан зохицуулсан байх ба ингэхдээ аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг хязгаарласан, хориглосон, нэмэлт шаардлага тавьсан, зайлшгүй шаардлагатайгаас бусад байдлаар зөвшөөрөл авахыг шаардсан зэрэг зохицуулалтууд нэлээдгүй байгаа нь бизнесийн орчинд сөргөөр нөлөөлж байна.

Бизнес, худалдаа, хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагаа нь эдийн засгийн бүх салбар, үйл ажиллагааг хамарсан өргөн хүрээний асуудал тул хөгжлийн бодлого, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг улс, салбар, салбар хооронд болон бүс, орон нутгийн түвшинд уялдуулан зохицуулах, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиглэлээр төрийн байгууллагын уялдаа холбоог хангасан нэгдсэн зохицуулалт хийх шаардлагатай байна.

1.1. Асуудлыг тодорхойлж шийдвэрлэх гэж байгаа тухайн асуудлын мөн чанар, цар хүрээг тогтоох

Дээр дурдсан нөхцөл байдлыг дүгнэж үзвэл дараах үндсэн асуудал тулгамдаж байна.

1. Хуулиар хориглосноос бусад аж ахуйн үйл ажиллагааг чөлөөтэй эрхлэх, өмчийн халдашгүй байдлыг хангаж, аж ахуйн үйл ажиллагаанд оролцогчдын эрх тэгш байдлыг хангах, гадаад, дотоодын зах зээлд чөлөөтэй оролцох нөхцөлийг бүрдүүлэх нэгдсэн зохицуулалтын орчин бүрдээгүй байна.

2. Бизнес эрхлэгч, хөрөнгө оруулагчдын хууль ёсны эрх ашгийг хамгаалах, гомдол, маргаанаа шуурхай шийдвэрлүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх, төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа, эрх үүргийг нарийвчлан тогтоогоогүй, хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах механизм тодорхойгүй байна.

3. Бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд шаарддаг, төрийн байгууллагаас олгодог баримт бичгүүд, салбарын хуулиуд болон эрх бүхий байгууллагаас захиргааны хэм хэмжээний акт батлах замаар зөвшөөрлийн шинжтэй бүртгэл, гэрчилгээ, эрх олголт зэрэг нь бизнес эрхлэгч, хөрөнгө оруулагчид хууль тогтоомжид нийцүүлэн үйл ажиллагаа чөлөөтэй эдлэх эрхийг хязгаарлаж байна.

Иймд эдийн засгийн харилцаанд оролцож буй бизнес эрхлэгч, аж ахуйн нэгж, хөрөнгө оруулагчид үйл ажиллагаа явуулахад төрөөс баримтлах зарчим, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх нөхцөлийг тодорхойлж, бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжихэд чиглэсэн эдийн засгийн эрх, эрх чөлөөг баталгаажуулсан “Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай анхдагч хуулийн төслийг дагаж Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар шийдвэрлэх” гэж тодорхойлов.

1.2. Эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа нийгмийн бүлэг, иргэдийг тодорхойлох³

Дээр тодорхойлсон цар хүрээтэй холбоотойгоор дараах нийгмийн бүлэг, бусад этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол хөндөгдөж байна гэж үзлээ.

Эрх ашиг нь хөндөгдөх бүлэг		Нөлөөлж буй хэлбэр
1.	Хөрөнгө оруулагч, бизнесийн үйл ажиллагаа эрхэлж буй хувь хүн /Монгол Улсын иргэн, Монгол Улсад байнга оршин суудаг гадаадын иргэн болон харьяалалгүй хүн, Монгол Улсад байнга оршин суудаггүй гадаадын иргэн болон харьяалалгүй хүн, түүнчлэн гадаад улсад байнга оршин суудаг Монгол Улсын иргэн/	Бизнес, хөрөнгө оруулалтын орчин тодорхой бус, урьдчилан таамаглагдах боломжтой байх зарчим хангагдаагүй, хууль ёсны эрх ашгаа хамгаалуулах, хөрөнгө оруулалтын эрх зүйн нийтлэг баталгаагаар хангуулах, эрх ашиг эрх ашиг нь зөрчигдсөн тохиолдолд хамгаалах механизм байхгүй, гомдол маргаанаа шийдвэрлүүлэх зохицуулалт хуульд тодорхой тусгагдаагүй зэргээс шалтгаалж цаг хугацаа, хөрөнгө мөнгөний хувьд хохирох тохиолдол бий болдог.
2.	Гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалттай Монгол Улсын хуулийн этгээд	

³ Аргачлалын 3.1.2-т “эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа нийгмийн бүлэг, иргэд, аж ахуйн нэгж, байгууллага, бусад этгээд”-ийг тодорхойлохоор заасан байдаг. Энэхүү судалгааны хүрээнд хөрөнгө оруулалтын харилцаанд оролцож буй хөрөнгө оруулагч болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжийг эрх ашиг нь хөндөгдөх бүлгээр тодорхойлсон тул дээрх бүгд хамаарна.

	Үйл ажиллагаа явуулахад улсын бүртгэлд бүртгүүлэх, зөвшөөрөл авах процесс хүндрэлтэй, зарим салбарын хууль тогтоомжоор үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хязгаарласан, төрийн байгууллага, албан тушаалтнаас үзүүлж буй үйл ажиллагаа нь хууль тогтоомжоор олгогдсон эрх үүргийг хэтрүүлсэн, шийдвэрлэлт удаан байдгаас эрх ашиг нь зөрчигддөг.
--	--

Эрх ашиг нь хөндөгдөж, нөлөөлөл үзүүлэх бүлгийн хувьд эдийн засгийн харилцаанд оролцогч нь Монгол Улсын иргэн, Монгол Улсад байнга оршин суудаг гадаадын иргэн болон харьяалалгүй хүн, Монгол Улсад байнга оршин суудаггүй гадаадын иргэн болон харьяалалгүй хүн, түүнчлэн гадаад улсад байнга оршин суудаг Монгол Улсын иргэн, гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж бүгд хамаарахаар байна.

Учир нь Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль, Зөвшөөрлийн тухай хуулиар зохицуулсан зохицуулалт, түүнийг хэрэгжүүлэх ажиллагаанаас эрх ашиг нь хөндөгдөх бүлгийн эрх зүйн байдал, эрх ашиг шууд хамаардаг.

1.3. Асуудлыг үүсгэж буй шалтгаан нөхцөл

1. Хөрөнгө оруулалт, бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэх

Монгол Улсын хувьд хөрөнгө оруулалт, бизнесийн орчинд хөрөнгө оруулалт татах, шинээр бизнесийн үйл ажиллагааг явуулах, бүртгэл, тусгай зөвшөөрөл авах үйл ажиллагаа боловсронгуй бус байгаа нь хөрөнгө оруулагчдыг татахад хүндрэл учруулж, улмаар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавдугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Төр нь үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, аж ахуйн бүх хэвшлийн болон хүн амын нийгмийн хөгжлийг хангах зорилгод нийцүүлэн эдийн засгийг зохицуулна” гэх төрийн үндсэн үүргийг хангалттай түвшинд хэрэгжүүлэх боломжийг хааж байна.

Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, санхүүгийн тогтвортой байдал, нийтийн ашиг сонирхол, хүн амын эрүүл мэнд, хүрээлэн байгаа орчинд хохирол учруулж болзошгүй болон орчиндоо аюултай зарим төрлийн үйл ажиллагааг эрхлэх, байгалийн баялаг, төрийн нийтийн өмчийг хязгаартайгаар ашиглахад эрх бүхий этгээдээс зөвшөөрөл олгох, сунгах, түдгэлзүүлэх, сэргээх, хүчингүй болгох, тэдгээрийн бүртгэл, хяналт, зөвшөөрлийн ангилал, жагсаалтыг тогтоохтой холбогдсон нийтлэг харилцааг зохицуулах зорилгоор Улсын Их Хурлаас 2022 оны 06 дугаар сарын 17-ны өдөр Зөвшөөрлийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/-ийг баталж, Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд заасан 1000 гаруй төрлийн тусгай зөвшөөрлийн тоог 14 чиглэлийн салбарт 251 “тусгай зөвшөөрөл”, 130 “энгийн зөвшөөрөл”, нийт 381 төрлийн зөвшөөрөл болгон бууруулж хуульчилсан.

Зөвшөөрлийн тухай хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойших хугацаанд нийт 16 зөвшөөрлөөр буюу боловсролын салбарт 4, байгаль орчны салбарт 3, банк, санхүүгийн салбарт 2, хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарт 2, батлан хамгаалах салбарт 2, хууль зүйн салбарт 1, аймаг, нийслэлийн засаг даргаас олгох 2 зөвшөөрөл тус тус нэмэгдсэн байна. Зөвшөөрлийн тухай хуулийн 9.1 дүгээр зүйлд эрх бүхий этгээдийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, энэ хуульд өөрчлөлт оруулах үндэслэл, шаардлагыг тодорхойлох, зөвшөөрөл шинээр бий болгох, олгох үйл ажиллагаанд холбогдох санал, зөвлөмж гаргуулах чиг үүрэг бүхий төр, хувийн хэвшил, төрийн бус байгууллагын төлөөллөөс бүрдсэн орон тооны бус зөвлөл Ерөнхий сайдын дэргэд ажилладаг бөгөөд уг зөвлөлөөс зөвшөөрөл олгох зарим эрх бүхий байгууллагууд энэ процессыг алгасаж хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах зөрчлүүд гаргаж байна.

Зөвшөөрлийн тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийсэн үнэлгээний тайланд дурдсанаар Зөвшөөрлийн тухай хуулиар салбар бүрийн зөвшөөрөл олголтын процессыг нарийвчлан зохицуулах боломжгүй бөгөөд салбарын хуулиар энэ төрлийн харилцааг хуульчилж өгөөгүй тохиолдолд эрх бүхий этгээдийн баталсан захиргааны хэм хэмжээний актаар зөвшөөрөл олгох, сунгах, түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгохтой холбоотой харилцааг зохицуулж байгаа нь тус хуулийн 1.5 дугаар зүйлийн 17 дахь хэсэгт заасан “Зөвшөөрөл олгох, сунгах, түдгэлзүүлэх, сэргээх, хүчингүй болгохтой холбогдсон захиргааны хэм хэмжээ тогтоосон акт гаргахыг хориглоно” гэж заасантай зөрчилдөж байна.

Уг тайланд зөвшөөрөл олгох, сунгах, түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгохтой холбоотой харилцаа хуульчлагдсан болон захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар зохицуулж байгаа байдлыг судалж үзэхэд, нийт 251 тусгай зөвшөөрлөөс 89 тусгай зөвшөөрөлд хамаарах харилцаа нь эрх бүхий байгууллагаас батлагдсан захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар, 33 зөвшөөрөлд хамаарах харилцаа нь хууль болон захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар давхардсан байдлаар зохицуулагдаж байгааг дурджээ. Өөрөөр хэлбэл нийт 251 төрлийн тусгай зөвшөөрлийн 122 зөвшөөрөлд хамаарах харилцааг захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар зохицуулж байна гэсэн судалгааны дүн гарсны дагуу Зөвшөөрлийн зөвлөлөөс Зөвшөөрлийн тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангах, тус хуулийн зохицуулалтад салбарын хууль тогтоомж, журмуудыг нийцүүлэх чиглэлээр холбогдох дүгнэлт, зөвлөмжийг зөвшөөрөл олгох эрх бүхий байгууллагуудад хүргүүлсний дагуу эрх бүхий байгууллагуудаас нийт 60 гаруй захиргааны хэм хэмжээний актыг хүчингүй болгох, зарим зохицуулалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах ажлыг хэрэгжүүлсэн.

Харин салбаруудад дагаж мөрдөж байгаа зарим захиргааны хэм хэмжээний актыг хүчингүй болгоход хүндрэлтэй буюу холбогдох хуульд тухайн төрлийн харилцааг зохицуулсан зохицуулалт байхгүйн улмаас практикт хийдэл үүсэж болзошгүй тул холбогдох зохицуулалтыг хуульд тусгасны үндсэн дээр захиргааны хэм хэмжээний актуудыг хүчингүй болгох хэрэгцээ шаардлага тулгарч байна.

Түүнчлэн зөвшөөрөл гэж нэрлэгдээгүй боловч бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд шаарддаг, төрийн байгууллагаас олгодог баримт бичгүүдийг Төрийн

хэмнэлт, бүтээмжийн зөвлөлөөс судалж үзэхэд Монгол Улсын хуулиудад бүртгэл 264, дүгнэлт 232, гэрчилгээ 132, магадлан итгэмжлэл 30, сертификат 9 байна гэсэн үр дүн гарчээ. Салбарын хуулиуд болон эрх бүхий байгууллагаас захиргааны хэм хэмжээний акт батлах замаар зөвшөөрлийн шинжтэй бүртгэл, гэрчилгээ, эрх олголтыг бий болгож, зөвшөөрөл олгох процесстой адилхан процессыг бүрдүүлж байгаа нь Зөвшөөрлийн тухай хуульд заасан “Хүн, хуулийн этгээд хуулиар хориглосон, эсхүл энэ хуулийн 8.1, 8.2 дугаар зүйлд заасан тусгай болон энгийн зөвшөөрөлтэйгөөр эрхлэхээс бусад төрлийн үйл ажиллагааг хууль тогтоомжид нийцүүлэн чөлөөтэй эрхэлж болно.” гэж заасантай зөрчил үүсгэж байна.

Зөвшөөрлийн тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангах хүрээнд салбарууд дахь зөвшөөрлийг цахимжуулах процесс хангалтгүй байгаа бөгөөд судалгаанаас үзэхэд зөвшөөрлийн цахимжилт Зөвшөөрлийн тухай хуулийн 8.1 дүгээр зүйлд заасан нийт 251 тусгай зөвшөөрлөөс 178 төрлийн тусгай зөвшөөрлийн үйлчилгээг цахим хэлбэрээр авах боломжтой, харин үлдсэн 73 тусгай зөвшөөрлийг уламжлалт аргаар буюу биеэр ирж очин, цаасаар харилцах байдлаар олгож байна гэсэн үр дүн гарсан.

Өөрөөр хэлбэл, цахимжилт хангалтгүй байгаа шалтгааныг Зөвшөөрлийн тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээний тайланд төр өөрт байгаа мэдээллийг иргэн, хуулийн этгээдээс хуулиар, захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар дахин дахин шаарддаг, салбарын хуулиуд дээрх зохицуулалтууд нь цахимжилтыг хязгаарладаг, мөн зөвшөөрлийг хэрхэн, яаж олгох, ямар баримт бичиг бүрдүүлэх нь тодорхойгүй байгаагаас зөвшөөрөл олгох явцад дураар баримт бичиг шаардах, өөрийн үзэмжээр асуудлыг шийдвэрлэх, цахимаар мэдүүлэх системийг бүрдүүлэхэд хүндрэл үүсгэж байгаа талаар дурджээ.

Зөвшөөрөл олголтын процессыг хөнгөвчлөх хүрээнд олон улсын байгууллагаас хийсэн судалгааны тайлан, гадаадын зарим улсын зөвшөөрлийн харилцааг зохицуулж буй хууль, эрх зүйн зохицуулалт, туршлагыг судалж үзэхэд тусгай болон энгийн зөвшөөрлөөс гадна зөвшөөрөл олгох эрх бүхий байгууллагад мэдэгдэл хүргүүлэх замаар тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх зүйн зохицуулалт үйлчилж байна.

Тухайлбал, Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Зөвшөөрөл, мэдэгдлийн тухай хуульд нэг удаагийн шинжтэй, эхлэх, дуусах хугацаатай, ахуйн хэрэгцээнд зориулан хийх эрсдэлийн түвшин багатай зөвшөөрлийн шинжтэй үйл ажиллагааг мэдэгдлээр эрхлэх нийтлэг харилцааг тусгасан байна. Тус хуульд “Мэдэгдлээр эрхлэх үйл ажиллагаа” гэж төрийн байгууллагаас баталсан мэдэгдлийн хуудасны дагуу тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа эрхлэх”-ийг хэлэх ба тухайн байгууллагын цахим мэдээллийн санд мэдэгдэх хуудсыг байршуулж, хяналт тавих, шаардлагатай тохиолдолд магадлан шалгах ажиллагааг зохион байгуулах, эрсдэлийн үнэлгээ хийдэг байхаар хуульчилжээ. Иргэн, хуулийн этгээд мэдэгдлийн хуудсанд заасан хугацаанд үйл ажиллагаагаа эхлүүлж, дуусгавар болгох ба уг үйл ажиллагаатай холбоотой зөрчил илэрсэн тохиолдолд холбогдох хуульд заасан хариуцлага хүлээдэг байна.

Иймд олон улсад хэрэглэгдэж байгаа мэдэгдлээр эрхлэх үйл ажиллагааны талаарх зохицуулалтыг бий болгож зарим төрлийн тусгай болон энгийн зөвшөөрлийг мэдэгдэл хүргүүлсний үндсэн дээр эрхлэх, тусгай зөвшөөрлийн төрөл ангиллыг дахин тодорхойлох, нэр томьёог жигдлэн хуульчлах, тодорхой төрлийн зөвшөөрөл олгох процессын журмыг салбарын хуулиудад тусгаж оруулах, зөвшөөрөл эзэмшигчид тавих явцын хяналтыг сайжруулах замаар Зөвшөөрлийн тухай хуульд нийцээгүй захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар зөвшөөрлийн харилцааг зохицуулж, зөвшөөрөл олголтын процессыг хүндрүүлж байгаа нөхцөлийг арилгах, цахимжилтыг сайжруулах, хуульд заасан хугацаанд түргэн шуурхай, хүндрэл чирэгдэлгүй зөвшөөрөл авах нөхцөлийг бүрдүүлэх, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад хүнд суртал, авлига, ашиг сонирхлын зөрчил үүсгэх нөхцөлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор Зөвшөөрлийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай болон холбогдох бусад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулах шаардлагатай гэж үзэж байна.

2. Хөрөнгө оруулалтын баталгааг хангах

Хөрөнгө оруулалтад сөргөөр нөлөөлж буй бас нэг томоохон хүчин зүйл нь төрийн шийдвэр гаргалттай холбоотой үйл явц юм. Монгол Улс хуулийн хэрэгжилтийг хангах, асуудлыг шийдвэрлэх талаарх болон эрх ашиг нь хөндөгдөх этгээдэд сонсох ажиллагааг хангалттай хийдгүйгээс хөрөнгө оруулагч нарт асар их зардал чирэгдэл учирч байна. Иймээс хөрөнгө оруулагч нарын зүгээс аливаа эрх ашигт нь хамаарах бодлогын шийдвэрийн талаар мэдэх эрхийг хангах, саналаа өгөх боломжийг бүрдүүлдэг байх нь чухал юм. Хэдийгээр Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Захиргааны ерөнхий хуульд энэ талаар тусгасан ч хуулийн хэрэгжилтийг хангахгүй байх хязгаарлалтын заалтууд холбогдох хуулиудад байна.

Түүнчлэн хөрөнгө оруулагчийн хөрөнгийг хууль ёсоор албадан хураан авахтай холбоотой нэгдсэн зарчмыг тодорхойлоогүй нь төрийн байгууллагаас гаргах шийдвэр нь дураар аашлах нөхцөл байдлыг бий болгох эрсдэлтэй бөгөөд хуулийг дураар тайлбарлах ч эрсдэл үүсгэж байна. Иймээс хөрөнгийг хураан авах зохицуулалтын үр дүнд хөрөнгө оруулагчид олгох нөхөн төлбөрийн хэмжээг тодорхойлох нөхцөлийг хуульчлах нь зүйтэй байна.

Энэ нь хөрөнгө оруулагчийн эрх ашгийг хамгаалах чиглэлээр төрийн байгууллага, албан тушаалтны хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, хяналтыг сайжруулах, Засгийн газраас хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр хэрэгжүүлж буй бодлого, арга хэмжээг бодит үр дүнд хүргэх шаардлагатайг харуулж байна.

3. Хөрөнгө оруулагчийн гомдол, маргаан шийдвэрлэх тогтолцоо

Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд шинээр хөрөнгө оруулалт татахаас гадна, нэгэнт хөрөнгө оруулсан хөрөнгө оруулагчдын хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, үүссэн асуудлыг хуулийн дагуу шуурхай шийдвэрлэх, хөрөнгө оруулалтын таатай орчныг бүрдүүлэх нь чухал ач холбогдолтой. Олон улсад

гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын орох урсгалын 50 орчим хувийг дахин хөрөнгө оруулалтын орлого бүрдүүлдэг байна.

Манай улсын хувьд зарим төрийн болон нутгийн байгууллага, төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдүүд, албан тушаалтнуудын хариуцлагагүй үйлдэл, эс үйлдлээс үүдэн Засгийн газар олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүрэг, амлалтаа биелүүлэхгүй байх, гадаадын хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг алдах, цаашлаад манай улсын хөгжлийн зорилтод чухал хувь нэмрээ оруулдаг гадаад түнш орнуудтай харилцах харилцаанд ноцтой үр дагавар учруулах болзошгүй тохиолдлууд гарах эрсдэлийг бий болгодог.

Одоогийн Хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд хөрөнгө оруулагчийн хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах чиглэлээр дэмжлэг, үйлчилгээ үзүүлэхээр орон тооны бус зөвлөлтэй байхаар тусгасан боловч гомдлын төрөл, гомдлыг шийдвэрлэх процесс тодорхойгүй байснаар хөрөнгө оруулагчийн гомдлыг шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй байдаг. Түүнчлэн төрийн байгууллага, албан хаагчийн хууль бус үйл ажиллагаатай холбоотойгоор хөрөнгө оруулагчийн эрх ашиг хохирох тохиолдолд төрийн албан хаагчийн буруутай үйлдэлд хариуцлага тооцох шаардлагатай байна.

Монгол Улсад хөрөнгө оруулалтын асуудлаар үүссэн 6 арбитрын маргаан байгаа бөгөөд хамгийн сүүлд Америкийн Нэгдсэн Улсад бүртгэлтэй “Даблю Эм Майнинг” (WMM) компанийн нэхэмжлэлээр 2021 оны хоёрдугаар сарын 12-ны өдөр Дэлхийн банкны дэргэдэх Хөрөнгө оруулалтын маргаан шийдвэрлэх олон улсын төвд хөрөнгө оруулалтын маргаан үүссэн. Тус маргаанд Монгол Улсын Засгийн газар ялалт байгуулсан хэдий ч цаашид ийм төрлийн маргаан үүсэх эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх хүрээнд төрийн байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр үйл ажиллагаанд тавих хяналтыг сайжруулах шаардлагатай байна.

№	Эхэлсэн, шийдвэрлэсэн хугацаа	Маргаан	Хамаарах хууль	Шийдвэрлэсэн байдал	Салбар
1.	2004	Алстом /Итали/	Эрчим хүчний харти, ХОХДХХТХ /BIT/	Эвлэрсэн.	Эрчим хүч
2.	2007-2011	Сергей Паушок /ОХУ/	ХОХДХХТХ /BIT/	Монгол Улсын талд шийдвэр гарсан	Уул уурхай
3.	2010-2017	Чайна Хэйлонгжин /БНХАУ/	ХОХДХХТХ /BIT/	Монгол Улсын талд шийдвэр гарсан	Уул уурхай
4.	2011-2015	Хан ресурс /Канад, Нидерланд, Виржиний арлууд/	Олон Улсын эрчим хүчний харти	Хөрөнгө оруулагчийн талд шийдсэн /80 сая ам.дол/	Уул уурхай

5.	2018	Mohammed Munshi Gobi Coal & Energy Ltd	Олон Улсын эрчим хүчний харт	Хүлээгдэж байгаа	Уул уурхай
6.	2021-2023	WM Mining v. Mongolia /Их тохойрол ХХК/	ХОХДХХТХ /BIT/	Монгол Улсын талд шийдвэр гарсан	Уул уурхай

Эх сурвалж: *Investmentpolicy.unctad.org*

Түүнчлэн хөрөнгө оруулалт, бизнесийн үйл ажиллагаа явуулах үе шатад тогтвортой байдлыг хангах, үйл ажиллагаа шуурхай явуулах нөхцөлөөр хангах, хөрөнгө оруулагчийн хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, гомдол маргаан шийдвэрлүүлэх тогтолцоог бүрэн хангагдаагүй байгаа нь хөрөнгө оруулагчдын Монгол Улсад хөрөнгө оруулах сонирхол, итгэл үнэмшлийг бууруулж байна.

4. Хөрөнгө оруулалтын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын чиг үүрэг

Хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд институтын өөрчлөлттэй холбоотой оруулсан удаа дараагийн нэмэлт, өөрчлөлтөөс харахад хөрөнгө оруулалтыг тогтвортой нэмэгдүүлж, эдийн засгийн өсөлтийг хангахад сөрөг үр дагавар үүсгэсэн байна.

Анх Гадаадын хөрөнгө оруулалт, гадаад худалдааны агентлаг нь 1996 онд гадаад худалдаа болон гадаадын шууд хөрөнгө оруулалттай холбоотой асуудлыг хариуцах чиг үүрэгтэйгээр байгуулагдсан. Тус агентлаг нь эхэн үедээ (i) хөрөнгө оруулалтыг дэмжих болон (ii) бүртгэл, зөвлөх үйлчилгээ гэсэн үндсэн хоёр газартай байсан ба үйл ажиллагааны 50 хувь нь бүртгэл, зөвлөх үйлчилгээнд чиглэгдэж байв.

Тухайн үед Монгол Улсад ГШХО татах үйл явц нь харьцангуй шинэ үйл ажиллагаа байсан тул нэг талаасаа нээлттэй буюу бүх салбарт хөрөнгө оруулалтыг дэмжих үйл ажиллагаа явуулж байсны зэрэгцээ тодорхой тэргүүлэх салбар, чиглэлүүдэд хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, татах, эдийн засгийг төрөлжүүлэх үүднээс Засгийн газраас хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн дэмжлэгүүдийг үзүүлдэг байсан. Гэвч хөрөнгө оруулалтыг дэмжихэд чиглэсэн тодорхой бодлого, стратеги чиглэлгүй байсны зэрэгцээ ГШХО-ыг татсанаар эдийн засгийн хөгжил, ажлын байр нэмэгдүүлэхэд эерэг нөлөөтэй талаар нэгдсэн, ойлголт байхгүй байв.

Өнгөрсөн хугацаанд хөрөнгө оруулалтын бодлого, дэмжлэгийн асуудал хариуцсан байгууллагын бүтэц, зохион байгуулалт дараах байдлаар өөрчлөгдөн ажилласан байна.

- 1996-2012 онд гадаад худалдаа болон гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын чиг үүрэг бүхий Гадаадын хөрөнгө оруулалт, гадаад худалдааны агентлаг нь бие даасан агентлаг хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулж байсан.

- 2012-2013 онд гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт, худалдааны чиг үүргийг салгаж, хөрөнгө оруулалтын асуудлыг Эдийн засгийн хөгжлийн яамны харьяа

Гадаадын хөрөнгө оруулалтын зохицуулалт, бүртгэлийн газарт шилжүүлэн ажилласан.

- 2013-2016 онд Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль батлагдсантай холбогдуулан хөрөнгө оруулалтыг дэмжих “Инвест Монголиа” агентлаг нь Монгол Улсын Ерөнхий сайдын эрхлэх асуудлын хүрээнд байгуулагдан ажилласан.

- 2016-2021 онд Үндэсний хөгжлийн газрын Хөрөнгө оруулалтын бодлого, төлөвлөлтийн хэлтэс ажилласан.

- 2022 оноос Эдийн засаг, хөгжлийн яамны Хөрөнгө оруулалтын бодлогын газар тус чиг үүргийг хариуцан ажиллаж байсан.

Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн 20 дугаар зүйлд заасны дагуу Монгол Улсын Тэргүүн Шадар сайд бөгөөд Эдийн засаг, хөгжлийн сайдын эрхлэх хүрээний асуудал хөрөнгө оруулалтын нэгдсэн бодлого, төлөвлөлт, Монгол Улсын шадар сайдын эрхлэх хүрээний асуудалд гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын бодлого, зохицуулалт, бүртгэлийн асуудал хамаардаг.

Засгийн газрын 2023 оны 37 дугаар тогтоолоор байгуулагдсан хөрөнгө оруулалтын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын үндсэн чиг үүргийн талаар Хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд тусгаж өгөөгүй давхардаж байгааг нарийвчлан тусгаж өгөх шаардлага байна.

Тухайлбал, “Алсын хараа-2050”, “Шинэ сэргэлтийн бодлого”, “Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” зэрэг урт, дунд хугацааны хөгжлийн бодлогод нийцүүлэн “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т 149 хөгжлийн төслүүдийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн. Тус төслүүд нь бүрэн хэрэгжсэнээр макро эдийн засгийн төрөлжүүлэх, төлбөрийн тэнцэлд эерэг нөлөөлөл үзүүлэх, ажлын байр нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой хэдий ч 22 төслийн нийт төсөвт өртөг 3.8 их наяд төгрөгийн санхүүжилтийн эх үүсвэр шийдвэрлэх шаардлагатай байна. Иймд хөрөнгө оруулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын чиг үүрэгт хөрөнгө оруулалтыг татах, хадгалах, өргөжүүлэх зэрэг хөрөнгө оруулалтыг дэмжихэд чиглэсэн цогц үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх, дотоод зах зээлийн таатай нөхцөлийг хөрөнгө оруулагчид сурталчлах, мэдээллээр хангах, хөрөнгө оруулалтыг төлөвлөлт хийхэд дэмжлэг үзүүлэх нөхцөл талаар хуульд тодорхой зааж оруулах шаардлагатай байна.

Дээр дурдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх, Монгол Улсын хөгжлийн бодлогын баримт бичигт тусгагдсан дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийг боловсруулах шалтгаан нөхцөл болж байна.

ХОЁР. АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ

Шийдвэрлэх зорилгын тухайд өмнөх шатанд хийсэн дүгнэлтэд үндэслэн дараах шийдвэрлэх зорилгыг тодорхойлж байна.

Зорилго: “Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад

нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар эдийн засгийн үйл ажиллагааг тогтвортой явуулах баталгааг хангах, бизнесийн үйл ажиллагааг саадгүй эхлүүлэх, хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн хууль ёсны эрх, ашиг, сонирхлыг хамгаалах үр дүнтэй механизмыг бий болгох”.

Дээрх зорилгын хүрээнд Монгол Улсад эдийн засгийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд зөвшөөрөл авахад тулгамдаж буй хүндрэл бэрхшээлийг арилгах, хөрөнгө оруулагч, хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах бодитой механизмыг бий болгох замаар шийдвэрлэх боломжтой, Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийн төслийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг боловсруулах хууль, эрх зүйн шаардлага бий эсэх гэсэн зорилтуудыг томъёолсон болно.

ГУРАВ. АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД, ТЭДГЭЭРИЙН ЭЕРЭГ, СӨРӨГ ТАЛЫГ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ

“Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлал”-ын 5.1-т заасан зохицуулалтын хувилбаруудын дагуу асуудлыг зохицуулах хувилбарыг тогтоож, эерэг болон сөрөг талыг харьцуулан хүснэгт 2-т харуулав.

Хувилбар	Зорилгод хүрэх байдал	Зардал, үр өгөөжийн харьцаа	Үр дүн
“тэг” хувилбар	Хөрөнгө оруулалт, зөвшөөрлийн харилцааг зохицуулж буй хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй өнөөгийн тулгамдаж буй байдал хэвээр үргэлжлэх тул зорилгод хүрэх боломжгүй.	Нэмэлт зардал гарахгүй ч сөрөг үр дагавар улам бүр нэмэгдэнэ.	Сөрөг үр дүнтэй байна.
хэвлэл мэдээлэл болон бусад арга хэрэгслээр дамжуулан олон нийтийг соён гэгээрүүлэх;	Тус хувилбарыг хэрэгжүүлснээр асуудлууд шийдвэрлэгдэхгүй хэвээр үргэлжлэх тул зорилгод хүрэх боломжгүй.	Тодорхой хэмжээнд зардал гарах бөгөөд асуудлыг шийдвэрлэхгүй тул сөрөг үр дагавар үргэжилнэ.	Сөрөг үр дүнтэй байна.
зах зээлийн механизмаар дамжуулан төрөөс зохицуулалт хийх	Одоо зах зээлийн механизм нь хүндрэл, бэрхшээл дагуулж байгаа тул зорилгод хүрэх боломжгүй.	Тодорхой хэмжээнд зардал гарах бөгөөд асуудлыг шийдвэрлэхгүй тул сөрөг үр дагавар хэвээр үргэжилнэ.	Сөрөг үр дүнтэй байна.
төрөөс санхүүгийн интервенц хийх	Одоо тулгамдаж буй асуудлуудыг төрөөс шууд мөнгөн хэлбэрийн санхүүжилт үзүүлэх замаар шийдвэрлэхэд	Төрөөс зардал гарах бөгөөд асуудлыг шийдвэрлэхгүй тул сөрөг үр дагавар хэвээр үргэжилнэ.	Сөрөг үр дүнтэй байна.

	тохиромжгүй тул тус хувилбар зорилгод хүрч чадахгүй байна.		
төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлээр тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх	Хөрөнгө оруулалт, бизнесийн үйл ажиллагаа нь эдийн засгийн өргөн цар хүрээ, олон салбарыг хамардаг бөгөөд нэгдсэн бодлогын дагуу төрийн холбогдох байгууллагууд хувийн хэвшилтэй харилцан уялдаатай хамтран ажиллах шаардлагатай бөгөөд уг харилцааг нарийвчлан зохицуулж тодорхой болголгүйгээр тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлснээр асуудлыг шийдвэрлэх боломжгүй байна.	Төрөөс зардал гарах бөгөөд асуудлыг шийдвэрлэхгүй тул сөрөг үр дагавар хэвээр үргэжилнэ.	Сөрөг үр дүнтэй байна.
захиргааны шийдвэр гаргах	Хуулиар зохицуулагдаагүй зарим харилцааг тус хувилбарын дагуу захиргааны шийдвэр гарган хэрэгжүүлэх боломжгүй байна. Тус хувилбар нь асуудлыг бүрэн шийдвэрлэж чадахгүй байна.	Асуудлыг үүсгэж байгаа зарим шалтгааныг арилгах боломжтой ба тулгарч буй бэрхшээлийг бүрэн шийдвэрлэхгүй тул сөрөг үр дагавар хэвээр үргэжилнэ.	Сөрөг үр дүнтэй байна.
хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах	Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийн төслийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар тулгамдаж буй асуудлуудыг цогцоор нь шийдвэрлэх тул тус хувилбар нь зорилгодоо хүрэх бүрэн боломжтой байна.	Зардал гарахгүй бөгөөд одоо үүсээд байгаа тулгамдсан асуудлуудын шалтгаан, сөрөг үр дагавар арилна. Төрийн байгууллагуудын чиг үүрэг тодорхой болно.	Үр дүн эерэг байна.

Тэг хувилбар буюу шинээр зохицуулалт хийхээс татгалзах, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр ухуулга, сурталчилгаа хийх, зах зээлийн эдийн засгийн хэрэгслүүдийг ашиглан төрөөс зохицуулалт хийх, төрөөс санхүүгийн интервенц хийх замаар тухайн асуудлыг үүсгэж байгаа гол шалтгааныг шийдвэрлэж, дэвшүүлсэн зорилгод хүрэх боломжгүй.

Дээрхээс дүгнэвэл асуудлын мөн чанар, цар хүрээ болон нийгмийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн “Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар эдийн засгийн үйл ажиллагааг тогтвортой явуулах баталгааг хангах, бизнесийн үйл ажиллагааг

саадгүй эхлүүлэх, хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн хууль ёсны эрх, ашиг, сонирхлыг хамгаалах үр дүнтэй механизмыг бий болгох” гэсэн зорилтод хүрэхийн тулд одоо байгаа тогтолцооны хүрээнд хуулийн төслийг боловсруулж, батлах нь зүйтэй гэж үзлээ.

Үүнээс гадна захиргааны шийдвэр гаргах ажиллагаа нь зарим нэг зорилтыг хангах боломжтой боловч тулгамдаж буй асуудлыг бүрэн шийдвэрлэх боломжгүй бөгөөд үр дүн муутай болох нь харагдаж байна.

Иймд “Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар эдийн засгийн үйл ажиллагааг тогтвортой явуулах баталгааг хангах, бизнесийн үйл ажиллагааг саадгүй эхлүүлэх, хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн хууль ёсны эрх, ашиг, сонирхлыг хамгаалах үр дүнтэй механизмыг бий болгох” зорилгын хүрээнд дараах хувилбаруудыг дэвшүүлж байна.

Хувилбар 1. Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах.

Хувилбар 2. Хөрөнгө оруулалт, бизнесийн харилцаанд тулгамдаж буй асуудлыг захиргааны шийдвэр буюу захиргааны хэм хэмжээний акт гаргах замаар зохицуулах.

Дээрх зорилгын хүрээнд Монгол Улсад эдийн засгийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд зөвшөөрөл авахад тулгамдаж буй хүндрэл бэрхшээлийг арилгах, хөрөнгө оруулагч, хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах бодитой механизмыг бий болгох замаар шийдвэрлэх боломжтой, Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийн төслийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг боловсруулах хууль, эрх зүйн шаардлага бий эсэх гэсэн зорилтуудыг томъёолсон болно.

Нэгдүгээр хувилбарын хувьд Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар Монгол Улсад эдийн засгийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд зөвшөөрөл авахад тулгамдаж буй хүндрэл бэрхшээлийг арилгах, хөрөнгө оруулагч, хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах бодитой механизмыг бий болгох боломжийг олгоно.

Хоёрдугаар хувилбар нь захиргааны шийдвэр буюу захиргааны акт захиргааны хэм хэмжээний акт гаргах замаар дээр дурдсан асуудлаас зарим асуудлыг шийдвэрлэх боломж олгохоор байна.

Дээрх хоёр хувилбар нь судалгаагаар дэвшүүлсэн зорилгод тодорхой хэмжээгээр хүрэх боломжтой гэж үзэж тус хоёр хувилбарын үр нөлөөг зорилгод хүрэх байдал болон зардал, үр өгөөжийн харьцаагаар харьцуулан авч үзье.

Хувилбар 1. Томьёолол

“Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар Монгол Улсад эдийн засгийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд зөвшөөрөл авахад тулгамдаж буй хүндрэл бэрхшээлийг арилгах, хөрөнгө оруулагч, хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах бодитой механизмыг бий болгох”

Зорилгод хүрэх байдал:

Асуудлыг шийдвэрлэх зорилт нь хөрөнгө оруулалт, бизнесийн харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомжийн хэрэгжилт хангалгүй, зарим зохицуулалт нь практикт хэрэгжих боломжгүй, тодорхойгүй байдал үүсгэж байгаа тул үүнээс үүдэн хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн эрх ашиг зөрчигдөж, Монгол Улсад хөрөнгө оруулах сонирхол багасах, бизнесийн үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулах нөхцөл байдлыг Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийн төслийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар арилгах явдал юм.

Хувилбар 1-ийн хувьд хуулийг боловсруулж, батлах замаар зорилгод бүрэн хүрэх боломжтой хувилбар гэж үзэж байна. Учир нь тулгарч буй асуудлыг зохицуулах нь дараах ач холбогдолтой байна.

1. Төрийн зүгээс иргэн, хуулийн этгээдийн эрхлэх аж ахуйн үйл ажиллагаатай холбоотой харилцаанд оролцохдоо баримтлах нийтлэг зарчмуудыг тодорхой тусгасан бөгөөд тэдгээр зарчмыг төрийн бүх шатны байгууллагууд болон хувь хүн, байгууллага (зохих хэмжээнд) дагаж мөрдөх үүргийг хүлээхээр зохицуулна..

Зардал, үр өгөөжийн харьцаа:

Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хууль баталж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тохиолдолд Монгол Улсад хөрөнгө оруулалт хийх сонирхолтой хөрөнгө оруулагчдын тоо нэмэгдэх, бизнес эрхлэгч чөлөөтэй саадгүй үйл ажиллагаа явуулах боломжоор хангагдах, төрийн үйлчилгээг шуурхай хүртээмжтэй байдлаар авч, улмаар эдийн засгийг сэргээх, тэлэх ач холбогдолтой байна. Харин зардлын хувьд хөрөнгө оруулалтын оролцож буй төрийн байгууллагуудад шинээр нэгж үүсэх, орон тоо нэмэх шаардлага үүсэхгүй тул улсын төсвөөс нэмэлт зардал гарахааргүй байна.

Иймд хуулийн төсөл батлагдсан гарснаар Монгол Улсын эдийн засагт эерэг нөлөөлөл үзүүлэх ба нэмэлт зардал гарахааргүй байгаа тул зардал, үр өгөөжийн

харьцааны хувьд Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах хувилбар нь илүү өгөөжтэй байна.

Хувилбар 2. Томьёолол

“Хөрөнгө оруулалт, бизнесийн харилцаанд тулгамдаж буй асуудлыг захиргааны шийдвэр буюу захиргааны хэм хэмжээний акт гаргах замаар зохицуулах.”

Зорилгод хүрэх байдал:

Энэхүү хувилбарын хувьд өмнөх хувилбартай харьцуулбал захиргааны шийдвэр буюу захиргааны акт, захиргааны хэм хэмжээний акт гаргах замаар тулгарч буй зарим саад бэрхшээлийг зохицуулах гэдгээрээ ялгаатай байна.

Захиргааны акт гэдэг нь Захиргааны ерөнхий хуульд заасны дагуу захиргааны байгууллагаас тодорхой нэг тохиолдлыг зохицуулахаар нийтийн эрх зүйн хүрээнд гадагш чиглэсэн, эрх зүйн шууд үр дагавар бий болгосон амаар, бичгээр гаргасан захирамжилсан шийдвэр болон үйл ажиллагааг ойлгодог. Захиргааны актаар хөрөнгө оруулагчдад тулгарч буй тодорхой нэг тохиолдлыг буюу явцуу хүрээнд шийдвэрлэх боломжтой.

Харин захиргааны хэм хэмжээний тухайд заавал нийтээр дагаж мөрдөгддөг хэм хэмжээ байх хэдий ч хуулиар эрх олгогдсон хүрээнд л тулгарч буй асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой. Бидэнд тулгарч буй асуудлын хүрээнд хууль эрх зүйн тодорхой бус бөгөөд зорилгодоо хүрч чадаагүй, зарим зохицуулалт тусагдаагүй зэрэг нөхцөл байдал хамаарч байгаа болно.

Иймд захиргааны шийдвэр буюу захиргааны акт, захиргааны хэм хэмжээний акт гаргах замаар асуудлыг бүрэн шийдвэрлэх боломжгүй үлдэх сул талтай байна.

Зардал, үр өгөөжийн харьцаа:

Зардлын хувьд өмнөх хувилбартай адил хэдий ч өмнө дурдсанаар үр, өгөөж муутай байна.

Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах хувилбар нь бага зардлаар өндөр үр дүнд хүрэхээр байна.

ДӨРӨВ. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРУУДЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ

Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах хувилбарын үр нөлөөг Аргачлалын 6-д заасны дагуу тандан судлалаа.

1.Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Хүний эрхийн суурь зарчмуудад нийцэж байгаа эсэх	1.1.Ялгаварлан гадуурхахгүй ба тэгш байх			
	1.1.1.Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох эсэх	Тийм	Үгүй	Хүний эрхтэй холбоотой болон хүнийг эрхийг зөрчих магадлалтай зохицуулалт байхгүй болно.
	1.1.2.Ялгаварлан гадуурхсан буюу аль нэг бүлэгт давуу байдал үүсгэх эсэх	Тийм	Үгүй	
	1.1.3.Тодорхой эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг сайжруулах зорилгоор авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ бол олон улсын болон үндэсний хууль тогтоомжид заасан хүний эрхийн хэм хэмжээтэй нийцэж байгаа эсэх	Тийм	Үгүй	
	1.2.Оролцоог хангах			
	1.2.1.Зохицуулалтын хувилбарыг сонгохдоо оролцоог хангасан эсэх, ялангуяа эмзэг бүлэг, цөөнхийн оролцох боломжийг бүрдүүлсэн эсэх	Тийм	Үгүй	Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг хангах нөхцөлийг нэмэгдүүлэхэд дэмжсэн зохицуулалт хийнэ.
	1.2.2.Зохицуулалтыг бий болгосноор эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа, эсхүл хөндөгдөж болзошгүй иргэдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг хангах нөхцөлийг нэмэгдүүлэхэд дэмжсэн зохицуулалт хийнэ.
	1.3.Хууль дээдлэх зарчим ба сайн засаглал, хариуцлага			
	1.3.1.Зохицуулалтыг бий болгосноор хүний эрхийг хөхиүлэн дэмжих, хангах, хамгаалах явцад ахиц дэвшил гарах эсэх	Тийм	Үгүй	Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг хангах нөхцөлийг нэмэгдүүлэхэд дэмжсэн зохицуулалт хийнэ.

	1.3.2.Зохицуулалтын хувилбар нь хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хүний эрхийг хамгаалах механизмын талаар НҮБ-аас өгсөн зөвлөмжид нийцэж байгаа эсэх	Тийм	Үгүй	Тийм зохицуулалт хийгдэхгүй.
	1.3.3.Хүний эрхийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах эсэх	Тийм	Үгүй	Тийм зохицуулалт хийгдэхгүй.
2.Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт агуулсан эсэх	2.1.Зохицуулалт нь хүний эрхийг хязгаарлах тохиолдолд энэ нь хууль ёсны ашиг сонирхолд нийцсэн эсэх	Тийм	Үгүй	Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт хийгдэхгүй.
	2.2.Хязгаарлалт тогтоох нь зайлшгүй эсэх	Тийм	Үгүй	Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт хийгдэхгүй.
3.Эрх агуулагч	3.1.Зохицуулалтын хувилбарт хамаарах бүлгүүд буюу эрх агуулагчдыг тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	
	3.2.Эрх агуулагчдыг эмзэг байдлаар нь ялгаж тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	Эрх зүйн зохицуулалт нь холбогдох бүлэг, эрх агуулагчдад эрх тэгш үйлчлэх тул тусгайлсан зохицуулалт шаардлагагүй.
	3.3.Зохицуулалтын хувилбар нь энэхүү эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тэдний эмзэг байдлыг дээрдүүлэхэд чиглэсэн эсэх	Тийм	Үгүй	Тусгайлсан зохицуулалт шаардлагагүй.
	3.4.Эрх агуулагчдын, ялангуяа эмзэг бүлгийн ялгаатай хэрэгцээг тооцсон мэдрэмжтэй зохицуулалтыг тусгах эсэх (хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэстний цөөнх, хэлний цөөнх, гагцхүү эдгээрээр хязгаарлахгүй)	Тийм	Үгүй	Тусгайлсан зохицуулалт шаардлагагүй.
4.Үүрэг хүлээгч	4.1.Үүрэг хүлээгчдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	Ялгаатай тусгах зохицуулалт байхгүй.
5.Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд нийцүүлсэн эсэх	5.1.Жендерийн үзэл баримтлалыг тусгасан эсэх	Тийм	Үгүй	Ялгаатай тусгах зохицуулалт байхгүй.
	5.2.Эрэгтэй, эмэгтэй хүний тэгш эрх, тэгш боломж, тэгш хандлагын баталгааг бүрдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	

2. Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар	1.1.Дотоодын аж ахуйн нэгж болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж хоорондын өрсөлдөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Дотоодын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжийн өрсөлдөх чадвар нэмэгдэнэ
	1.2.Хил дамнасан хөрөнгө оруулалтын шилжилт хөдөлгөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх (эдийн засгийн байршил өөрчлөгдөхийг оролцуулан)	Тийм	Үгүй	
	1.3.Дэлхийн зах зээл дээрх таагүй нөлөөллийг монголын зах зээлд орж ирэхээс хамгаалахад нөлөөлж чадах эсэх	Тийм	Үгүй	
2.Дотоодын зах зээлийн өрсөлдөх чадвар болон тогтвортой байдал	2.1.Хэрэглэгчдийн шийдвэр гаргах боломжийг бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	2.2.Хязгаарлагдмал өрсөлдөөний улмаас үнийн хөөргөдлийг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	2.3.Зах зээлд шинээр орж ирж байгаа аж ахуйн нэгжид бэрхшээл, хүндрэл бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Хүндрэл бэрхшээлийг бууруулна.
	2.4.Зах зээлд шинээр монополийг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
3.Аж ахуйн нэгжийн үйлдвэрлэлийн болон захиргааны зардал	3.1.Зохицуулалтын хувилбарыг хэрэгжүүлснээр аж ахуйн нэгжид шинээр зардал үүсэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй, зардал буурна.
	3.2.Санхүүжилтийн эх үүсвэр олж авахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.
	3.3.Зах зээлээс тодорхой бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авахад хүргэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	3.4.Бараа бүтээгдэхүүний борлуулалтад ямар нэг хязгаарлалт, эсхүл хориг тавих эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.
	3.5.Аж ахуйн нэгжийг үйл ажиллагаагаа зогсооход хүргэх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.
4.Мэдээлэх үүргийн улмаас үүсч байгаа	4.1.Хуулийн этгээдэд захиргааны шинж чанартай нэмэлт зардал	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй. Одоо байгаа

захиргааны зардлын ачаалал	(Тухайлбал, мэдээлэх, тайлан гаргах г.м) бий болгох эсэх			зохицуулалтыг сайжруулж, тодорхой болгож, зардлыг бууруулна.
5.Өмчлөх эрх	5.1.Өмчлөх эрхийг (үл хөдлөх, хөдлөх эд хөрөнгө, эдийн бус баялаг зэргийг) хөндсөн зохицуулалт бий болох эсэх	Тийм	Үгүй	Өмчлөх эрхийг баталгаажуулна.
	5.2.Өмчлөх эрх олж авах, шилжүүлэх болон хэрэгжүүлэхэд хязгаарлалт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	5.3.Оюуны өмчийн (патент, барааны тэмдэг, зохиогчийн эрх зэрэг) эрхийг хөндсөн зохицуулалт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
6.Инновац болон судалгаа шинжилгээ	6.1.Судалгаа шинжилгээ, нээлт хийх, шинэ бүтээл гаргах асуудлыг дэмжих эсэх	Тийм	Үгүй	Бизнесийн орчин сайжирснаар тус асуудлыг дэмжихэд шууд бусаар эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.
	6.2.Үйлдвэрлэлийн шинэ технологи болон шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэхийг илүү хялбар болгох эсэх	Тийм	Үгүй	
7.Хэрэглэгч болон гэр бүлийн төсөв	7.1.Хэрэглээний үнийн түвшинд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	7.2.Хэрэглэгчдийн хувьд дотоодын зах зээлийг ашиглах боломж олгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	7.3.Хэрэглэгчдийн эрх ашигт нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	7.4.Хувь хүний/гэр бүлийн санхүүгийн байдалд (шууд буюу урт хугацааны туршид) нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
8.Тодорхой бүс нутаг, салбарууд	8.1.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байрыг шинээр бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Орон нутгийн иргэдийг ажлын байраар хангах нөхцөл бүрдэнэ.
	8.2.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байр багасгах чиглэлээр нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	8.3.Жижиг, дунд үйлдвэр, эсхүл аль нэг салбарт нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Орон нутгийн жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.
	9.1.Улсын төсөвт нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Улсын төсөвт эергээр нөлөөлнө.

9.Төрийн захиргааны байгууллага	9.2.Шинээр төрийн байгууллага байгуулах, эсхүл төрийн байгууллагад бүтцийн өөрчлөлт хийх шаардлага тавигдах эсэх	Тийм	Үгүй	Одоогийн тогтолцоо сайжирна.
	9.3.Төрийн байгууллагад захиргааны шинэ чиг үүрэг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	
10.Макро эдийн засгийн хүрээнд	10.1.Эдийн засгийн өсөлт болон ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Тус асуудалд эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.
	10.2.Хөрөнгө оруулалтын нөхцөлийг сайжруулах, зах зээлийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих эсэх	Тийм	Үгүй	Хөрөнгө оруулагчдын татах нөхцөл бүрдэнэ.
	10.3.Инфляц нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
11.Олон улсын харилцаа	11.1.Монгол Улсын олон улсын гэрээтэй нийцэж байгаа эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй. Олон улсын байгууллагаас өгсөн зөвлөмжид нийцсэн.

3. Нийгэмд үзүүлэх нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Ажил эрхлэлтийн байдал, хөдөлмөрийн зах зээл	1.1.Шинээр ажлын байр бий болох эсэх	Тийм	Үгүй	Бизнесийн орчин сайжирч ажлын байр нэмэгдэх боломжтой.
	1.2.Шууд болон шууд бусаар ажлын байрны цомхотгол бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	1.3.Тодорхой ажил мэргэжлийн хүмүүс болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.
	1.4.Тодорхой насны хүмүүсийн ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
2.Ажлын стандарт, хөдөлмөрлөх эрх	2.1.Ажлын чанар, стандартад нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.
	2.2.Ажилчдын эрүүл мэнд, хөдөлмөрийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	
	2.3.Ажилчдын эрх, үүрэгт шууд болон шууд бусаар нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.

	2.4.Шинээр ажлын стандарт гаргах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	2.5.Ажлын байранд технологийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон өөрчлөлт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
3.Нийгмийн тодорхой бүлгийг хамгаалах асуудал	3.1.Шууд болон шууд бусаар тэгш бус байдал үүсгэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	3.2.Тодорхой бүлэг болон хүмүүст сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх. Тухайлбал, эмзэг бүлэг, хөгжлийн бэршээлтэй иргэд, ажилгүй иргэд, үндэстний цөөнхөд гэх мэт	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	3.3.Гадаадын иргэдэд илэрхий нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
4.Төрийн удирдлага, сайн засаглал, шүүх эрх мэдэл, хэвлэл мэдээлэл, ёс суртахуун	4.1.Засаглалын харилцаанд оролцогчдод нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	4.2.Төрийн байгууллагуудын үүрэг, үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Төрийн байгууллагуудын чиг үүргийг тодорхой болгож өгснөөр үйл ажиллагааны уялдаа холбоо сайжирч, хамтран ажиллах нөхцөлийг нэмэгдүүлнэ.
	4.3.Төрийн захиргааны албан хаагчдын эрх, үүрэг, харилцаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	
	4.4.Иргэдийн шүүхэд хандах, асуудлаа шийдвэрлүүлэх эрхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Шүүхэд хандан шийдвэрлүүлэх эрхийг баталгаажуулахад эергээр нөлөөлнө.
	4.5.Улс төрийн нам, төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
5.Нийтийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал	5.1.Хувь хүн/нийт хүн амын дундаж наслалт, өвчлөлт, нас баралтын байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	5.2.Зохицуулалтын хувилбарын улмаас үүсэх дуу чимээ, агаар, хөрсний чанарын өөрчлөлт хүн амын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	5.3.Хүмүүсийн амьдралын хэв маяг (хооллолт, хөдөлгөөн, архи, тамхины хэрэглээ)-т нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.

6.Нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсролын систем	6.1.Нийгмийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжид нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Үйлчилгээний чанар, хүртээмж сайжирна.
	6.2.Ажилчдын боловсрол, шилжилт хөдөлгөөнд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	6.3.Иргэдийн боловсрол (төрийн болон хувийн хэвшлийн боловсролын байгууллага) олох, мэргэжил эзэмших, давтан сургалтад хамрагдахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	6.4.Нийгмийн болон эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Үйлчилгээний чанар, хүртээмж сайжирна.
	6.5.Их, дээд сургуулиудын үйл ажиллагаа, өөрийн удирдлагад нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
7.Гэмт хэрэг, нийгмийн аюулгүй байдал	7.1.Нийгмийн аюулгүй байдал, гэмт хэргийн нөхцөл байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	7.2.Хуулийг албадан хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	7.3.Гэмт хэргийн илрүүлэлтэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	7.4.Гэмт хэргийн хохирогчид, гэрчийн эрхэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
8.Соёл	8.1.Соёлын өвийг хамгаалахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	8.2.Хэл, соёлын ялгаатай байдал бий болгох эсэх, эсхүл уг ялгаатай байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.
	8.3.Иргэдийн түүх, соёлоо хамгаалах оролцоонд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөлгүй.

4. Байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Агаар	1.1.Зохицуулалтын хувилбарын үр дүнд агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй.
2.Зам тээвэр, түлш, эрчим хүч	2.1.Тээврийн хэрэгслийн түлшний хэрэглээг нэмэгдүүлэх/бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй.

	2.2.Эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй.
	2.3.Эрчим хүчний үйлдвэрлэлд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.
	2.4.Тээврийн хэрэгслийн агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй.
3.Ан амьтан, ургамлыг хамгаалах	3.1.Ан амьтны тоо хэмжээг бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй.
	3.2.Ховордсон болон нэн ховор амьтан, ургамалд сэргээр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	
	3.3.Ан амьтдын нүүдэл, суурьшилд сэргээр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	
	3.4.Тусгай хамгаалалттай газар нутагт сэргээр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	
4.Усны нөөц	4.1.Газрын дээрх ус болон гүний ус, цэвэр усны нөөцөд сэргээр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	
	4.2.Усны бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	
	4.3.Ундны усны чанарт нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	
5.Хөрсний бохирдол	5.1.Хөрсний бохирдолтод нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	
	5.2.Хөрсийг эвдэх, ашиглагдсан талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	
6.Газрын ашиглалт	6.1.Ашиглагдаагүй байсан газрыг ашиглах эсэх	Тийм	Үгүй	
	6.2.Газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	Үгүй	
	6.3.Экологийн зориулалтаар хамгаалагдсан газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	Үгүй	
7.Нөхөн сэргээгдэх/нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялаг	7.1.Нөхөн сэргээгдэх байгалийн баялгийг өөрөө нөхөн сэргээгдэх чадавхыг нь алдагдуулахгүйгээр зохистой ашиглах эсэх	Тийм	Үгүй	
	7.2.Нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялгийн ашиглалт нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй	

ТАВ. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРУУДЫГ ХАРЬЦУУЛСАН ДҮГНЭЛТ

Хувилбар 1. Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах.

Хувилбар 2. Хөрөнгө оруулалт, бизнесийн харилцаанд тулгамдаж буй асуудлыг захиргааны шийдвэр буюу захиргааны хэм хэмжээний акт гаргах замаар зохицуулах.

	Зохицуулалтын хувилбарууд	Хувилбар 1. “Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай хуулийг боловсруулж, Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах.”	Хувилбар 2. “Хөрөнгө оруулалт, бизнесийн харилцаанд тулгамдаж буй асуудлыг захиргааны шийдвэр буюу захиргааны хэм хэмжээний акт гаргах замаар зохицуулах..”
Шалгуур үзүүлэлт	Зорилгод хүрэх байдал	Тус хувилбарын хувьд: - Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Монгол Улс дэлхийн эдийн засгийн хөгжлийн түгээмэл хандлага, өөрийн орны өвөрмөц онцлогт нийцсэн олон хэвшил бүхий эдийн засагтай байна” гэж, мөн зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Төр нь үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, аж ахуйн бүх хэвшлийн болон хүн амын нийгмийн хөгжлийг хангах зорилгод нийцүүлэн эдийн засгийг зохицуулна” гэж заасан төрийн үүрэгтэй холбоотой; - Хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчийн эрх ашгийг хангах, хамгаалах, ГШХО нэмэгдэхтэй холбоотой зохицуулалтууд баталгаажна.	Тус хувилбарын хувьд захиргааны хэм хэмжээний акт буюу захиргааны шийдвэрээр тус хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулахад чиглэсэн асуудлыг цогцоор шийдвэрлэх боломжгүй тул уг зорилгод бүрэн нийцэхгүй байна.
	Хүний эрх, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө	Хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчийн эрх, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд эерэг нөлөө үзүүлнэ. Гэхдээ хувилбар 2-	Хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчийн эрх, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

	оос тухайн хувилбар нь илүү эерэг үр нөлөөг үзүүлж байна. Тухайлбал, хөрөнгө оруулалтын орчныг боловсронгуй болгоход чиглэсэн зарчмын өөрчлөлтүүдийг тусгаснаар төсөлд тусгаснаар захиргааны хэм хэмжээний акт гаргах замаар шийдвэрлэх боломжгүй асуудлыг бүрэн шийдвэрлэнэ.	
Зардал, үр өгөөжийн харьцаа	Хуулийн төслийг баталснаар төрийн байгууллагуудад шинээр зардал үүсгэхгүй ба үр өгөөжийн харьцааны хувьд үр өгөөж нь илүү байхаар байна.	Зардлын хувьд өмнөх хувилбартай ижил үр дагавартай хэдий ч өмнө дурдсанаар үр, өгөөж муутай байна.
Хууль тогтоомжтой нийцэж байгаа эсэх	Хууль тогтоомжтой бүрэн нийцэж байна.	Тус хувилбарыг сонгосон тохиолдолд хууль тогтоомжтой нийцүүлэн захиргааны шийдвэр гаргах боломжтой.
Тухайн зохицуулалтаар эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөх этгээдийг тогтоох	Хөрөнгө оруулалтын харилцаанд оролцож буй гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагч, хуулийн этгээд.	Хөрөнгө оруулалтын харилцаанд оролцож буй гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагч, хуулийн этгээд.

Дээрх судалгаанд үндэслэн тухайн хоёр хувилбарын эерэг болон сөрөг талыг харьцуулан дүгнэлээ.

Гарч болох эерэг үр дүн

Зорилгод хүрэх байдал шалгуур үзүүлэлт, зардал, үр өгөөжийн харьцаа шалгуур үзүүлэлт, хууль тогтоомжтой нийцэж байгаа эсэх шалгуур үзүүлэлт, хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө гэх шалгуур үзүүлэлтийн хувьд хувилбар 1 нь хувилбар 2-оос эерэг үр дүнг үзүүлж байгаа нь харагдаж байна. Тухайлбал, хувилбар 1-ийг сонгосон тохиолдолд зохицуулалтын агуулга, шаардлага, нийгэмд үзүүлэх нөлөөний хувьд илүү байна.

Гарч болох сөрөг үр дагавар

Гарч болох сөрөг үр дагаврын хувьд хувилбар 2 нь хувилбар 1-ээс сөрөг үр дагавар ихтэй болох нь дээрх хүснэгтээр тодорхойлогдож байна.

ЗУРГАА. ОЛОН УЛСЫН БОЛОН БУСАД УЛСЫН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТТАЙ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ

Бизнесийн орчныг сайжруулах, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, улмаар эдийн засгийн өсөлтөд дэмжлэг үзүүлэхийн тулд одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хуулийг сайжруулах, олон улсын тэргүүн туршлагаас судлах, олон улсын байгууллагуудын зөвлөмж, саналыг харгалзах, зөвшөөрөл, хөрөнгө оруулалтын хуульд зарим шаардлагатай өөрчлөлтийг оруулах хэрэгцээ, шаардлагыг судалсан болно.

Зөвшөөрөл олголтын процессыг хөнгөвчлөх хүрээнд олон улсын байгууллагаас хийсэн судалгааны тайлан, гадаадын зарим улсын зөвшөөрлийн харилцааг зохицуулж буй хууль, эрх зүйн зохицуулалт, туршлагыг судалж үзэхэд тусгай болон энгийн зөвшөөрлөөс гадна зөвшөөрөл олгох эрх бүхий байгууллагад мэдэгдэл хүргүүлэх замаар тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх зүйн зохицуулалт үйлчилж байна.

Тухайлбал, Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Зөвшөөрөл, мэдэгдлийн тухай хуульд нэг удаагийн шинжтэй, эхлэх, дуусах хугацаатай, ахуйн хэрэгцээнд зориулан хийх эрсдэлийн түвшин багатай зөвшөөрлийн шинжтэй үйл ажиллагааг мэдэгдлээр эрхлэх нийтлэг харилцааг тусгасан байна. Тус хуульд “Мэдэгдлээр эрхлэх үйл ажиллагаа” гэж төрийн байгууллагаас баталсан мэдэгдлийн хуудасны дагуу тодорхой төрлийн үйл ажиллагаа эрхлэх”-ийг хэлэх ба тухайн байгууллагын цахим мэдээллийн санд мэдэгдэх хуудсыг байршуулж, хяналт тавих, шаардлагатай тохиолдолд магадлан шалгах ажиллагааг зохион байгуулах, эрсдэлийн үнэлгээ хийдэг байхаар хуульчилжээ. Иргэн, хуулийн этгээд мэдэгдлийн хуудсанд заасан хугацаанд үйл ажиллагаагаа эхлүүлж, дуусгавар болгох ба уг үйл ажиллагаатай холбоотой зөрчил илэрсэн тохиолдолд холбогдох хуульд заасан хариуцлага хүлээдэг байна.

Иймд олон улсад хэрэглэгдэж байгаа мэдэгдлээр эрхлэх үйл ажиллагааны талаарх зохицуулалтыг бий болгож зарим төрлийн тусгай болон энгийн зөвшөөрлийг мэдэгдэл хүргүүлсний үндсэн дээр эрхлэх, тусгай зөвшөөрлийн төрөл ангиллыг дахин тодорхойлох, нэр томъёог жигдлэн хуульчлах, тодорхой төрлийн зөвшөөрөл олгох процессын журмыг салбарын хуулиудад тусгаж оруулах, зөвшөөрөл эзэмшигчид тавих явцын хяналтыг сайжруулах замаар Зөвшөөрлийн тухай хуульд нийцээгүй захиргааны хэм хэмжээний акт, журмаар зөвшөөрлийн харилцааг зохицуулж, зөвшөөрөл олголтын процессыг хүндрүүлж байгаа нөхцөлийг арилгах, цахимжилтыг сайжруулах, хуульд заасан хугацаанд түргэн шуурхай, хүндрэл чирэгдэлгүй зөвшөөрөл авах нөхцөлийг бүрдүүлэх, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад хүнд суртал, авлига, ашиг сонирхлын зөрчил үүсгэх нөхцөлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор Зөвшөөрлийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай болон холбогдох бусад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Энэхүү харьцуулсан судалгаанд Азийн хөгжиж буй орнуудын төлөөлөл болгон Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Бүгд Найрамдах Вьетнам Улс, хуучин социалист системийн орнуудаас төлөөлүүлэн Бүгд Найрамдах Чех Улс болон Зүүн хойд Азийн бүсэд байрлах байршил, газар байршилтай Бүгд Найрамдах Казахстан Улс, уул уурхай олборлох салбарт түшиглэн хөрөнгө оруулалтыг татах сайн жишээ болсон Бүгд Найрамдах Чили Улсын хөрөнгө оруулалтын бодлого, хууль тогтоомжийн талаар судалсан.

БНСУ, БНВУ, БНЧУ, БНКУ болон Чили улсуудын хөрөнгө оруулалтын орчин, хууль эрх зүй батлагдсан хугацаанаас хойш тогтвортой хэрэгжиж байна.

Дээрх бүх улсад хөрөнгө оруулагчид дэмжлэг үзүүлэх, бизнесийг хөхиүлэн дэмжих бие даасан агентлаг байгуулагдаж, бүтцийн хувьд өөрчлөлтгүй, тогтвортой үйл ажиллагаа явуулах нь хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлэх оновчтой хэлбэрт тооцогдож байна. Агентлагууд нь шаардлагатай нөхцөлд өөрийн хэрэгжилт, практик туршлага, төр болон хөрөнгө оруулагчдад тулгамдаж байгаа хүндрэл бэрхшээлд үндэслэн хууль тогтоомжийн болон холбогдох дүрэм, журам зэрэг зохицуулалтад өөрчлөлт оруулах санал зөвлөмжийг боловсруулах нийтлэг эрх ба үүрэгтэй.

Хөрөнгө оруулагчдыг дэмжих чиг үүрэгтэй агентлагаас гадна Чили улсад тус улсын Ерөнхийлөгчид стратегийн бодлогын зөвлөгөө өгөх сайд нарын зөвлөл хөрөнгө оруулалтын асуудлын давхар хариуцан ажилладаг. Мөн БНСУ-ын Худалдаа, хөрөнгө оруулалт хариуцсан дэд сайд, газрын дарга нар хөрөнгө оруулагч гадаадын компаниудын удирдлагууд, Худалдаа, аж үйлдвэрийн танхимын гишүүд, худалдаа, эдийн засгийн асуудал эрхэлсэн ажилтнуудтай тогтмол уулзаж, санал солилцдог байна.

БНСУ, БНВУ, БНЧУ, БНКУ болон Чили улсын Засгийн газраас гадаадын хөрөнгө оруулалтыг эх орондоо татах чиглэлээр дараах байр суурьтай байдаг. Үүнд:

- Хууль эрх зүйн орчныг тогтвортой байлгах;
- Нэг цэгт иж бүрэн шийдлийн системийг бүрдүүлэх;
- Зөвшөөрөл олгох процесс, дамжлагыг хялбаршуулах, автоматжуулан хүнээс хамаарлыг бууруулах;
- Хөрөнгө оруулагчдаас төслийн хэрэгжилт дээр нь шаарддаг олон тооны шаардлагуудыг бууруулах;
- Хөрөнгө оруулагч газар болон үл хөдлөх хөрөнгө худалдан авах, эзэмших, бизнесийн зорилгоор ашиглах бололцоо олгох;
- Өөрийн хөрөнгийг чөлөөтэй ашиглах, гадаад улс руу шилжүүлэх;
- Төрөөс хувийн өмчийн хөрөнгө, орлогыг хураан авахыг хязгаарлан зөвхөн нийтийн зайлшгүй хэрэгцээг харгалзах;
- Хөрөнгө оруулалтын урамшууллыг хоёр чиглэлээр нэмэгдүүлэх, хүрээг нь тэлэх. Үүнд: стратегийн хөрөнгө оруулагч болон энгийн төсөл хэрэгжүүлэхэд ялгамжтай хандаж, тус тусад нь өөр төрлийн хөрөнгө оруулалтын дэмжлэг үзүүлэх;

- Эдийн засгийн өсөлт бий болгох, олон улсад өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, ажлын байрыг олноор бий болгох салбар болон ногоон төсөл, хөтөлбөр, төв суурин газар бус орон нутагт хөрөнгө оруулалт хийхийг түлхүү дэмжих;
- Хөрөнгө оруулалт татах эрх зүйн орчныг ээлтэй болгох, нээлттэй хэлбэрээр зах зээлээс хөрөнгө оруулалт татах нөхцөлийг бүрдүүлэх;
- Холбогдох дүрэм, журмын тоог цөөрүүлэх;

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хянах асуудлыг дээрх бүх улс үйл ажиллагаа явуулах эрх, зөвшөөрөл, газрын эрхийг олгох, сунгах болон үзүүлж байгаа татвар болон татварын бус дэмжлэгтэй шууд уялдуулсан. Ялангуяа үйлдвэрлэл, аялал жуулчлал, хөдөө аж ахуйн салбарт ногоон төсөл, инновац, шинэ технологи нэвтрүүлэхийг бодлогоор дэмжихдээ хөнгөлөлт, урамшуулал, визний нөхцөл, газар болон үл хөдлөх хөрөнгийн эрх олгох, сунгахтай уялдуулсан.

Дүгнэлт

Дээрх харьцуулсан судалгаанд хамрагдсан улсуудад хөрөнгө оруулагчид дэмжлэг үзүүлэх, бизнесийг хөхиүлэн дэмжих чиглэлээр хууль тогтоомждоо оновчтой тодорхойлж, тогтвортой үйл ажиллагаа явуулахад анхаардаг байна.

Хууль эрх зүйн орчныг тогтвортой байлгах, үйл ажиллагаатай холбоотой зөвшөөрөл олгох процесс, шат дамжлагыг хялбаршуулах, төрийн зүгээс шаарддаг олон тооны шаардлагуудыг бууруулах, өөрийн хөрөнгийг чөлөөтэй ашиглах, гадаад улс руу шилжүүлэх боломжоор хангах, хөрөнгө оруулалт татах эрх зүйн орчныг ээлтэй болгох, нээлттэй хэлбэрээр зах зээлээс хөрөнгө оруулалт татах нөхцөлийг бүрдүүлэх, холбогдох дүрэм, журмын тоог цөөрүүлэх бодлогыг баримталж ажилладаг байна.

Мөн хөрөнгө оруулагчдад хөрөнгө оруулалтын болон бусад салбарын хууль тогтоомжийг хэрхэн дагаж мөрдөж, хэрэгжүүлж байгаа нөхцөл байдалтай нь уялдуулж, нэгдсэн зохицуулалтууд хийсэн байна.

ДОЛОО. ЗӨВЛӨМЖ

Тус судалгаа буюу “Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай анхдагч хуулийн төслийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах судалгаа”-ны хүрээнд 6 бүлэг бүхий аргачлалыг үндэслэн Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай анхдагч хуулийн төслийг дагаж Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслийн хэрэгцээ, шаардлагыг тандан судалж, дараах үр дүнд хүрч байна.

Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай анхдагч хуулийн төслийг боловсруулах хэрэгцээ шаардлага нь хөрөнгө оруулалт, бизнесийн орчин орчин тогтворгүй, зарим тохиолдолд тодорхойгүй бөгөөд ойлгомжгүй, хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах механизм бодитой бүрдээгүй, хууль ёсны баталгааг хуульд

бүрэн тусгаагүй, төрийн байгууллагуудын чиг үүрэг тодорхойгүй, үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл авах процесс хүндрэлтэй байна.

Судалгааны хүрээнд дээр дурдсан хэрэгцээ шаардлагад үндэслэн хувилбар буюу зохицуулах аргуудад дүгнэлт хийн тэднээс хоёр хувилбарыг сонгож хооронд нь харьцуулсан. Тус харьцуулалтын үр дүнд хувилбар 1 Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай анхдагч хуулийн төсөл боловсруулж, батлах хувилбар нь зорилгод хүрэх байдал, зардал, өгөөжийн хувьд илүү болох нь ажиглагдсан.

Иймд Эдийн засгийн эрх чөлөөний тухай анхдагч хуулийн төслийг дагаж Хөрөнгө оруулалтын тухай, Зөвшөөрлийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах зохицуулалтын цогцоор хийх шаардлагатай.

--oOo--